

असल शिखा

भाग-१३

मिस्त्र अश्वघोष

असल शिक्षा

भाग - १३

लेखक

मिक्षु अश्वघोष

संघनायक

संघाराम विहार, ढल्को काठमाडौं

प्रकाशक
मिक्षु अश्वघोष
संघनायक
ध्यानकुटी बिहार
बनेपा, काभ्रे

बुद्ध सम्बत - २५६०
नेपाल सम्बत - १९३७
विक्रम सम्बत - २०७४
ईशवी सम्बत - २०१७

Dhamma.Digital

अनुबादक : वीर्यवती गुरुमाँ

द्वितीय सस्करण : १००० प्रति

मुद्रक : युनिभर्षल प्रिन्ट कन्सर्न
क्षेत्रपाटी, काठमाडौँ
४

मेरो केही भण्णु

मैले बुभ्ने अनुसार बुद्धले ४५ वर्ष सम्म शिक्षा दिनु भएको, मानिसलाई असल मानिस बनाउन हो । मैले बुद्धको शिक्षा अध्ययन गरेको मानिस मानिसलाई असल मानिस हुने असल शिक्षा दिन हो । मैले असल शिक्षा भाग १३ अंक सम्म छापी सकें । त्यो जम्मै श्रद्धावान उपासक उपासिकाहरुले दिएको दान दक्षिणा पैसाबाट छापेको हो । तसर्थ मलाई दान दिने उपासक उपासिकाहरुको निरोगी कामना गर्दछु । साथै नाम छापन नचाहने तीन दिदी बहिनी बज्राचार्यहरुले यस पुस्तक छापन १५ हजार रुपैयां दान दिनु भएको छ । यस पुण्य कार्यद्वारा बज्राचार्य दिदी बहिनीहरुको निरोगी होस भनी कामना गर्दछु ।

बुद्धको शिक्षा किताप छापने प्रचार गरेको पुण्यले मलाई दान दिने उपासक उपासिकाहरुको निरोगी होस् । बुद्धधर्म चिरस्थायी होस् भनी कामना गर्दछु ।

भिक्षु अश्वघोष
संघनायक
ध्यानकुटी बिहार
बनेपा, काभ्रे

बिषय सूची

मैले भन्नुपर्ने कुरा	क
'वर्षावास' केही चर्चा	१
सफल विद्वानमा हुनुपर्ने गुणहरू	७
पुण्य के हो र पाप के हो ?	१२
मैत्री र उपेक्षा	१६
सहनशीलता, शान्तिको बाटो	२०
थाई संघराजको शुभागमन	२७
पुण्य कर्मको महिमा	३१
धर्म प्रचार गर्ने व्यक्तिहरूमा हुनुपर्ने गुणहरू	३७

ख

धर्म चक्र दिवस

पुण्य क्षेत्र कसरी चिन्ने ?

धर्म निरपेक्षता

जस्तो बीऊ रोप्छ, त्यस्तै फल प्राप्त हुन्छ

विनय नियम सम्बन्धी बुद्ध विचार

लेखकया प्रकाशित नेपालभाषाय मेऽु सफुत

लेखकका छापिसकेका अन्य पुस्तकहरू

‘वर्षावास’ केही चर्चा

बुद्धकालिन समयको इतिहास पल्टाउँदै जाने हो भने वर्षावासको चलन शुरुदेखि देखिदैन । बुद्धकालिन समयमा जैन समूहको प्रभाव सशक्त रहेको देखिन्छ । यही जैन समूहको अपवादबाट बच्नको लागि पनि भगवान बुद्धले वर्षावास बस्नुपर्नेनियम लागु गर्नुभएको बुझिन्छ ।

हुनत नियम भनेको मानिसहरूको सदाचारी जीवन निर्वाहको लागि हो । तर मानिस नियमको लागि होइन । वर्षावासको नियमले यस कुराको पुष्टि गरिरहेको छ । वर्षावासको नियमलाई लागु गर्नुभएको कारणले पनि भगवान् बुद्ध जनआवाजलाई कदर गर्नुहुने प्रजातन्त्रवादी गुरुको रूपमा प्रस्तुत हुनुभएकोदेखिन्छ ।

वर्षावास नियम वर्षाकाल ३ महिनाको समयावधिमा पालन गर्ने गरिन्छ । यस नियम पालन गर्नुहुने भिक्षु भिक्षुणीहरूले वर्षाकाल ३ महिना सम्म एकै स्थानमा बसोबास गरी अन्यत्र स्थानको चारिका गर्नुहुन्छ । त्यस समयावधिमा भिक्षु भिक्षुणीहरू आफूभन्दा ज्ञानगुणले

परिपक्व गुरुको निर्देशनानुसार आफ्नो मनलाई अनित्य बोध-गराउन विपश्यना ध्यान भावना गरी समय बिताउने गर्नुहुन्छ । यस ३ महिना अवधिमा भिक्षु भिक्षुणीहरूलाई चतुप्रत्यय (खाना, लुगा, बास, र औषधि) परिपूर्ति गरी पालन पोषण गर्ने जिम्मा लिनु भएका दाताहरूलाई धर्मोपदेश दिनुहुँदै धर्म प्रचार गर्नुहुन्छ ।

यसरी वर्षावास नियम पालन गर्दा तल उल्लेखित फाइदाहरू प्राप्त हुन्छन्-

- १) वर्षाकालमा यत्रतत्र हिँडि रहन नपर्ने भएको कारणले भरीको पानीले रुझी बिरामी पर्ने भय हुँदैन ।
- २) आफू भन्दा ज्ञानगुणले परिपक्व गुरुहरू समक्ष रही धर्म अध्ययन गर्ने सौभाग्य प्राप्त हुन्छ ।
- ३) वर्षाकाल ३ महिनासम्म संसारको त्रिलक्षण स्वभाव (अनित्य, दुःख र अनात्म) लाई आफ्नो अन्तरमनले ध्यान भावना गर्दै नियाल्ने सौभाग्य प्राप्त हुने भएकोले जुन व्यक्तिले होशियारी पूर्वक यस कार्यमा निरन्तर लाग्नेछ, त्यस व्यक्तिले आध्यात्मिक शान्ति प्राप्त गरी भाग्यमानी बन्न सक्नेछ ।
- ४) उपासकोपासिकाहरूलाई धर्मोपदेश गरी बुद्ध-शिक्षा सिकाउने मौका प्राप्त हुनेछ ।
- ५) वर्षात्कालमा पानीले रुझ्दै यताउता हिँडिरहेको भन्दै अरूले अपवाद गर्ने भयबाट बच्न पाउनेछन् ।

यी सबै बुद्धकालिन समयानुसार प्राप्त हुने फाइदाहरू हुन् । तर आजभोलीको समयानुसार वर्षावासका नियमहरू पालन गर्दा तल उल्लेखित फाइदाहरू प्राप्त हुने देखिन्छन् ।

- १) एक भिक्षुले २२७ वटा नियमहरू पालना गर्नुपर्ने विनयले बताईरहेतापनि आजभोली धेरैजसो भिक्षुहरूले ती नियमहरूमध्ये कतिपय नियमहरूलाई बिर्सि सकेका छन् । तर यस वर्षावास बस्नुपर्ने नियमले ती बिर्सिसकेका नियमहरू फेरि स्मरण गराई यसलाई पालन गर्न मौका प्रदान गरिरहेको छ । किनभने वर्षावास बस्नु केहि दिन अगाडि भिक्षुसंघ उपोसथागारमा जम्मा भई आपत्ति देशना गर्दै आत्मलोचना गर्नुपर्ने चलन छ । यही सिलसिलामा भिक्षुनियम स्मरण गर्नेचलन छ ।
- २) कथिन चीवर व्यक्तिगतरूपले केही एक भिक्षुलाई प्रदान गरिँदैन । भिक्षु संघलाई प्रदान गरिने यस चीवर दान कार्यले संघको महत्त्वलाई बुझाउने गर्दछ ।
- ३) वर्षावास समापन हुँदा उपोसथागारमा भिक्षुसंघ एकत्र भई आ-आफ्नो गलती एवं भूलहरू व्यक्तगरी परस्पर क्षमा याचना गर्ने चलन छ । यसलाई पवारणा भनिन्छ । आत्मालोचना गर्ने बानीले

मानिसलाई होशियारीपूर्वक जीउने शक्ति प्रदान गर्दछ ।

- ४) वर्षावास अवधि ३ महिना एकै स्थानमा बसोवास गरी अन्यत्र नजाने नियम पालन गरेपनि केही गरी बाध्यता आइपर्ने अवस्थामा ७ दिन सम्मको लागि बाहिर जान पाउने मौका पनि प्रदान गरिएकोछ ।
बाध्यता रूपी कारणहरू यसरी रहेका छन्।
- क) धर्मोदेश दिन जानपरेमा ।
- ख) आमा, बुबा र आफ्ना नाता कुटुम्बहरू बिरामी परी हेरविचार गर्नजान परेमा ।
- ग) भोजन निमन्त्रणामा जानुपरेमा ।

यसरी बाध्यतावस बाहिर जाँदा केही बिधनवाधा नआए एक हप्ता भित्र फर्किनु पर्ने हुन्छ ।

वर्षावास बसेको स्थानमा चोर भय, पानी परी बाढीको भय र खानपिनको समस्या आदि आएमा वर्षावास त्याग्न पनि सकिनेछ ।

बुद्धकालिन समयमा वर्षावास समापन पश्चात ३० जना भिक्षुहरू भगवान्बुद्ध दर्शन गर्नजानुहुँदा वर्षाले रुझी धेरै दुःख कष्ट भोग्नु परेको थियो। त्यसबेला चीवर फेर्नको लागि जगोडा चीवर पनि थिएन । त्यसैले वर्षावास बस्नुहुने भिक्षुहरूको लागि कथिन चीवर दान गर्नुपर्ने

नियम भगवान् बुद्धले बनाइदिनु भएको थियो।

पछि हुँदा हुँदा चीवर दान प्राप्त गर्ने लोभ चेतनाले पनि भिक्षुहरूले वर्षावास बस्न थाले । त्यसैले उक्त कथिन चीवर व्यक्तिगत होइन भिक्षुसंघलाई दान दिनुपर्ने नियम बनाइयो । त्यतिमात्र होइन एकै वर्षमा एक स्थानमा एकपटक मात्र कथिन चीवर दान दिन पाउने नियम बनाइयो। कथिन चीवर प्राप्त गर्ने भिक्षु एकदिन अगाडि नै त्रिचीवरधारी हुनुपर्नेछ ।

तर आजभोली धेरै संख्यामा भिक्षु भिक्षुणी निमन्त्रणा गर्ने चलनले धेरै खर्च व्यहोर्नुपर्ने भएकोले कथिन चीवर दान उत्सव आयोजना कार्यत्यति सरल हुन सकेन ।

नियमानुसार त मात्र ५ जना भिक्षुहरू उपस्थित भएपनि कथिन उत्सव मनाउन सकिने छ । यस संख्या भन्दा बढि भिक्षुहरू निमन्त्रणा गर्ने हो भने त्यसमा आआफ्नो क्षमता र श्रद्धामा भर पर्दछ । यसमा कुनै करकाप भनेछैन ।

बुद्धकालीन समयमा मातिकमाता नाम गरेको उपासिकाले भिक्षुहरूको एक समूहलाई वर्षावास ३ महिनाको लागि खानपिनको व्यवस्था मिलाउने जिम्मेवारी बोकी आफूले पनि उक्त ३ महिनामा शुद्ध रूपले पञ्चशील पालन गरी अशुभध्यान भावना गरेकी थिइन्।

यस्तो अटुटं रूपले ध्यान अभ्यास गरेको कारणले उनीले परचित ज्ञान (अरूको मनको कुरा थाहा पाउने शक्ति) प्राप्त गर्दै मार्गफल लाभी (निर्वाणको अवस्था प्राप्त गर्न सक्षम) भइन् । त्यति मात्र होइन, वर्षावास बस्नुहुने भिक्षुहरूले पनि ध्यान अभ्यासको अटुट प्रयत्नको फल स्वरूप ३ महिना भित्र निर्वाण फल प्राप्त गरी भाग्यमानी भए । वर्षावास बसेको कारणले प्राप्त फल विसयक बुद्धकालिन महत्वपूर्ण घटनाहरू मध्येको एक घटना हो यो । त्यसैले आजभोली वर्षावासलाई क्रमैसँग ३ वटा देशहरूले यसरी मान्यता दिने गरेको पाइन्छ । सर्वप्रथम थाइलैण्ड, दोश्रोदेश म्यानमार, तेस्रो देश श्रीलङ्का ।

हाम्रो नेपालमा पनि बर्षेनि भिक्षु भिक्षुणी संघले वर्षावास नियम पालन गर्दै आएको छ । यसपाली मिति २०७२ साल श्रावण १५ गतेदेखि कार्तिक १० गतेसम्मको ३ महिने वर्षावास सम्पन्न भएको छ ।

सफल विद्वानमा हुनु पर्ने गुणहरू

बुद्ध शिक्षा अनुसार सफल विद्वान बन्नको लागि धेरै असल गुणहरूले सुसम्पन्न हुन जरूरी छ । भगवान् बुद्धले मंगल सूत्रमा देशना गर्नु भए अनुसार एक विद्वान् व्यक्तिमा बहुश्रुत बन्नको साथै शील्य शास्त्रको ज्ञान, कोमलपना एवं नरमपना, राम्रो बोलि वचन, घमण्डीपना रहित, शिक्षित वानी व्यवहार, जस्ता थुप्रै असल गुणहरू समावेश भएको हुनुपर्दछ ।

शील्य शास्त्रले पारंगत हुने गुण त हाम्रो भौतिक जगतको लागि मंगल कार्य हुने नै भयो । जसले गर्दा आय आर्जन देखि लिएर विभिन्न समस्या समाधान गर्न सक्ने मात्र होइन यसले खतरा मुक्त जीवन जीउन समेत मद्दत पुगिरहेको हुन्छ । यही दृष्टिकोणले भगवान् बुद्धले मंगल सूत्रमा “शिप्पञ्च एतमंगल मुत्तमं” भन्नुभएको देखिन्छ ।

यही सन्दर्भमा यहाँ एक घटना उल्लेख गर्न सान्दर्भिक देखिन्छ ।

डबल एम.ए. गरेको एक व्यक्ति एकदिन डुंगामा बसी नदी पार गर्दै थियो । डबल एम.ए.को घमण्डीपना नजानिंदो पाराले चढ्दै थियो उसको मनमा । त्यसैले एकाएक उसको मनमा डुंगा चलाउने माभीले कतिसम्म

पढेलेखेको रहेछ भन्ने बुझ्ने मनसाय भएछ र माझीसँग सोध्न पुगेछ - “ए माझी ! कति सम्म पढलेख गरेका छौ हँ तिमीले?”

माझी- “खै ! यो गरीब माझीले के पढ्न सक्नु ? एक अक्षर पनि पढ्न आउँदैन मलाई त ।”

पण्डित- “धत्तेरिका ! बेकारको रहेछ तिम्रो जीवन त । हीलो माटो सरह ।”

एकछिन पछि माझीले पनि विद्वान पण्डितसँग यसरी प्रश्न गर्न थाल्यो- “पण्डितज्यू ! तपाईंलाई पौडिन आउँछ ?”

पण्डित- “अहँ मलाई पौडिन आउँदैन । किन ?”

माझी- “त्यसो भए पण्डितज्यूले त्यत्रो वर्ष पढे लेखेर विताएको मेहनतपूर्ण अमूल्य जीवन सखाप हुने भयो नि । धत्तेरिका ! के गर्ने होला ? आँधीबेरी चलन लागेकोछ । यो आँधीले त डुंगा पल्टाउनेछ एकै छिनमा । मैलेत पढ्न नजाने पनि पौडी खेली आफ्नो प्राण बचाउने छु । तर तपाईंले पढ्न जाने पनि पौडिने कला भने सिकेको रहेनछ । त्यसैले तपाईंको विद्वता त हिलो माटोमा मिल्नेभयो।”

यसरी नै सफल विद्वान व्यक्तिहरूमा घमण्डीपना रहित कोमल स्वभाव हुनु अत्यावश्यक छ । घमण्डी स्वभावले हाम्रो जीवन पतन हुनेछ । यस्ता विद्वानहरूलाई मानिसहरूले विश्वास गर्न छोड्नेछन् । नरम स्वभाव भएको व्यक्ति जो सँग, जहाँ पनि घुलमिल भई मेलमिलाप

गरी रहन सक्दछन् । त्यसैले उनीहरूलाई सबैले मन पराउने हुन्छ । उनीहरू धेरैजसो मानिसहरूको प्रिय व्यक्तिको रूपमा रहन सक्षम हुन्छन् ।

विद्वान बने जस्तै मानिसहरू शिक्षित पनि हुन सक्नु पर्दछ । अशिक्षित पण्डितलाई हिंसी नपरेको काम नलाग्ने व्यक्तिको रूपमा लिनेछ समाजले जसले गर्दा उसको विद्वताको मूल्य गुम्नेछ ।

त्यसैले बुद्धकालिन समयका प्रसिद्ध उपासिका विशाखालाई विवाह गराई उनको पतिको घर पठाउनु अगाडि उनको बुबाले विशाखालाई १० वटा शिक्षाहरू सिकाएको थियो । एक शिक्षित नारीले आफ्नो गृहस्थ जीवन सुधार्नको लागि पालन गर्नुपर्ने कर्तव्यको रूपमा रहेको शिक्षा यसरी रहेकोछ -

- १) आफ्नो पतिदेवको घरायसी कुराहरूलाई लिएर आफ्नोमाइती वा अन्य स्थानहरूमा भन्दैनहिँड्नु ।
- २) आफ्नो माइतीको घरायसी कुराहरू पतिदेवको घरमा गई भन्दै नहिँड्नु यस नियम पालन नगर्ने चञ्चलतापूर्ण अशिक्षित बानी व्यवहारलेदुवैघरको शान्तिपूर्ण वातावरणलाई जलाएर खरानी पारिदिनेछ । यस विषयमा एक शिक्षित नारी ज्यादै होशियार र चनाखो रहनु राम्रो हुनेछ ।
- ३) इमान्दार एवं विश्वासिलो व्यक्तिसँग मात्र कारोबार गर्नु ।
- ४) विश्वासघाती एवं बेइमानी व्यक्तिसँग कारोबार

नगर्नु।

- ५) दुःखी गरीब व्यक्तिलाई आफूले सक्दो दान दिई सहयोग गर्नु।
- ६) बस्नु अगाडी आफूभन्दा जेष्ठ व्यक्ति (आफूले आदर गर्नुपर्नेव्यक्ति) आफूबस्न लागेको आशन भन्दा तल नपर्ने गरी होस पुन्याएर मात्र बस्ने।
- ७) आफ्नो परिवारका सबै सदस्यहरूलाई हेरविचार पुन्याई खाना खुवाइ सकेपछि मात्र आफूले खाना खाने। कर्तव्य परायण शिक्षित नारीको कर्तव्य हो यो।
- ८) परिवारका सदस्यहरू सबै सुतिसकेपछि घरको भ्याल ढोका थुन्ने लगायत घरको अन्य सुरक्षा कार्यहरू सबै सम्पन्न गरिसकेपछि मात्र निर्धक्क भईसुत्ने।
- ९) सासु, ससुरा र आफ्ना श्रीमान्लाई आदरपूर्वक सेवा गर्ने।
- १०) श्रमण, आगन्तुक र गुरुहरूलाई देवता सरहको व्यवहार गरी सेवा गर्ने।

माथि उल्लेखित गुणहरू जुन महिलामा हुन्छ उसको जीवन धन्य हुनेछ। यसको राम्रो फल उनी आफैले पाउने छिन्। यसले उनको परिवार नै भाग्यमानी हुनेछ।

सफल विद्वानमा हुनुपर्ने अत्यावश्यक गुणहरू मध्ये अर्को गुण हो, असल बोलीवचन।

यसको लागि उक्त व्यक्तिले तल उल्लेखित दायरा भित्र रही आफ्नो बोलिवचन प्रयोग गर्नु अत्यावश्यक हुनेछ ।

- अरूलाई सुन्न मन लाग्ने प्रिय वचन बोल्ने गर्नु पर्दछ । अर्थात् आफ्नो स्वार्थपूर्तिको लागि अरूलाई कडा वचन प्रयोग गर्नहुन्न ।
- अरूलाई हीतोपकार हुने कुरा मात्र गर्ने । मिलेर बसेका व्यक्तिहरूलाई चुकली गर्दै उनीहरू बिच फाटो ल्याउने कुकर्म कदापि नगर्ने ।
- सत्य वचन बोल्ने, जुन वचनले आफ्नो र अरूको हीतोपकार होस् । तर जुन वचनले आफ्नो र अरूको हानी हुनेछ त्यो वचन सत्य नै भए पनि नबोल्ने ।
- काम नलाग्ने बकवास गर्दै नहिँड्ने ।

भगवान बुद्धले यसरी ठीक तरिकाले सफल पण्डित बन्ने विभिन्न शिक्षाहरू बताउनु भएको छ । त्यस शिक्षालाई पालन गर्न सक्ने व्यक्तिले मात्र आफ्नो जीवन सुधारी भाग्यमानी बन्नेछ ।

पुण्य के हो र पाप के हो ?

शुद्ध चित्तले आफ्नो र अरूको भलो चिताई काम गर्नुनैपुण्य हो। दान, शील र भावना आदि गुणधर्मले युक्त भई कार्य गर्नु नै पुण्य हो। पुण्य कार्यगर्ने अवस्थामा राग, द्वेष जस्तो दुषित भावनाले धमिली रहेको चित्त पनि एक छिनको लागि भएपनि सफा हुन पुग्छ । चित्त शुद्ध हुने अवस्थामा हाम्रो नशामा बगिरहने रगत समेत सफा हुन पुग्छ । रगत सफा भएको व्यक्ति निरोगी एवं दीर्घायु हुनेछ ।

तर स्वार्थयुक्त चित्तको बसमा गई आफ्नो फाइदा मात्र हेरी अरूलाई बाधा र हानी हुने काम गर्दा यसलाई पापको संज्ञा दिइन्छ । स्वार्थयुक्त दुषित चित्तले कार्य गर्दा हाम्रो नशामा बग्ने रगत समेत दुषित हुन पुग्छ । त्यसैले रिसाउने अवस्थामा जतिसुकै सुन्दर एवं रूपवान व्यक्तिको अनुहार पनि कुरूप हुन पुग्छ ।

समाजमा विभिन्न प्रकारका मानिसहरूलाई हामीले देखिरहेका छौं । कोही सुन्दर, कोही कुरूप, कोही हिंस्र परेका र कोही विसिद्धि स्वभावका । यस्तो हुनुको प्रमुख कारण पनि आ-आफ्ना कर्म नै हुन् भनी धर्मशास्त्रमा मात्र नभई भगवान बुद्धले पनि भन्नुभएको छ । त्यसैले भगवान बुद्ध भन्नुहुन्छ - “भरसक कुरा गर्दा समेत

अरूलाई दुःख नहुने तरिकालेकुरा गर्नुपर्दछ । दुषित चित्तले गरेको कार्य पुण्य हुन सक्दैन भने शुद्ध चित्तले गरेको कार्य मात्र पुण्य हुनेछ । पुण्यले भाग्य फल प्राप्त हुन्छ भने पापले दशा रूपी फल प्राप्त हुनेछ । त्यसैलेमानिसहरू बीच कुराकानी हुँदा भन्नेगरिन्छ -

“फलाना कति भाग्यमानी रहेछ, अर्थात् उक्त व्यक्ति पुण्यवान् रहेछ । त्यस्तै फलाना कस्तो अभागी रहेछ अर्थात् उसले त्यस्तै पाप कार्य रूपी बीऊ रोपेर अरूलाई दुःख दिएर आएको होला, आदि आदि ।

कर्मफल विषयमा बुझाउनको लागि बुद्धकालीन घटनाहरू थुप्रै प्रमाणको रूपमा भेटिन्छन् । ती घटनाहरूलाई यहाँ प्रस्तुत गर्न उचित देखिन्छ ।

बुद्धकालिन समयमा लोसक नामक अरहन्त भिक्षुले कहिले पनि पेट भरि खाना खान पाएका थिएनन् । त्यसैले भिक्षु सारीपुत्रले उसलाई उहाँकै हातले एक एक गाँस गर्दै बच्चालाई खुवाए जस्तै खुवाउनु भएको थियो । अरूले खाना खुवाएमा मात्र उसको पेट भरिने रहेछ । उसले आफ्नो हातले खाना खाँदा त्यस खाना उसले पेट भरि खान नपाउने कर्मफल भोगिरहेका उक्त अरहन्त भिक्षुले पहिला अरहन्त हुन सक्ने गरी राम्रो काम पनि गरेर आएको रहेछ । कुकर्म गरेर आएको फलस्वरूप उसले आफ्नो हातले पेट भरि खान नपाउने फल भोगि रहेको रहेछ । त्यसैले भगवान बुद्ध भन्नुहुन्छ- “कम्म बिसयो अचिन्तयो” अर्थात् कर्म र कर्मफल

विषयमा यस्तो हुन्छ, त्यस्तो हुँदैन भनी कसैले पनि चिन्तन गर्नसक्दैन ।

यसरी नै भिक्षु सीवली भगवान बुद्ध भन्दा पनि बढी लाभ सत्कार प्राप्त व्यक्ति हुनुभयो । त्यसैले राम्ररी भिक्षा प्राप्त नुहने स्थानमा भिक्षा जानुहुँदा भगवान बुद्धले भिक्षु सीवलीलाई पनि साथमा लाने गर्नुभएको विषयमा पाली साहित्यमा उल्लेख गरेकोपाइन्छ ।

पुण्यवान भिक्षु महाकाश्यप पनि लाभ सत्कार प्राप्त भिक्षु हुनुहुन्छ । एकपटक युवा व्यक्तिहरूको एक समूह जंगलमा बसी मालपुवा पकाई पिकनिक मनाइरहेको अवस्थामा उनीहरूले भिक्षु काश्यपलाई देख्ने वित्तिकै उहाँलाई मालपुवाको पोका नै उठाएर दान दिएको रहेछ । तर उनीहरूले काश्यप भन्तेसँग रहेका अन्य क्षिहरूलाई भनेदान दिएनन् ।

बक्कुल नाम गरेको भिक्षु पनि त्यतिकै लाभ सत्कार प्राप्त भिक्षु हुन् भनी पुस्तकमा उल्लेख गरिएको छ ।

यसरी नै भिक्षुचुल्लपन्थ अरहन्त हुनु अगाडि गाथा (श्लोक) एउटा कण्ठ पार्नको लागि ४ महिनासम्म मेहनत गर्नु हुँदा पनि सफल हुनु भएन । त्यसो भएपनि पहिलोपुण्य पारमिको फलस्वरूप उहाँले अरहत्व फल प्राप्त गर्न सफल हुनु भयो ।

सोपाक नाम गरेको एक बालकलाई उसको सौतेनी बुबाले मार्ने नियतले स्मसानमा फालिएको लाससँगै बाँधेर

राखे पनि उक्त बालकलाई केही भएन । उक्त बालकलाई भगवान बुद्धले विहारमा ल्याई भिक्षु बनाइ दिनुभयो । पछि त्यही बालक अरहन्त भयो।

घोषक नामक बालकलाई मार्नको लागि ७ पटक सम्म मिहेनत गरेपनि त्यस बालकको पूर्व पुण्यको प्रभावले मार्न सकेन । त्यही बालक पछि सेंठ बन्न सफल भए । यी घटनाहरू पाली साहित्यमा उल्लेखित छन्। यसरी नै कर्म सिद्धिरहेको अवस्थामा धर्म गरेर कर्म थप्न मिल्ने विषयमा पनि धार्मिक पुस्तकहरूमा उल्लेख गरिएको पाइन्छ । एक बालकको कर्म सिद्धिएको कारणले सात वर्ष सम्म मात्र बाँच्ने छ भनी भविष्य वक्ताले भविष्यवाणी गरिदिएछ । त्यही बालकले अरूको उपकार हुने कार्य गर्नुका साथै आफ्ना मातापितालाई मन लगाई सेवा गर्दै ज्ञानी बनेको कुशल कर्मको कारणले धेरै वर्ष सम्म बाँचन सफल भए ।

त्यसैले भगवान बुद्ध भन्नुहुन्छ-

“यादिसं वपते बीजं तादिसं हरते फलं,

कल्याणकारी कल्याणं पापकारी च पापकं”

अर्थात् जस्तो बीऊ रोप्छ त्यस्तै फल पाउँछ । राम्रो नियतले राम्रो काम गरे राम्रै भाग्यरूपी फल पाउँछ । नराम्रो नियतले नराम्रो कार्य गरे नराम्रै दशा रूपी फल पाउनेछ ।

मैत्री र उपेक्षा

भगवान बुद्धको गुण अपरम्पार छ । उहाँमा भएका उत्तम एवं परिशुद्ध गुणहरू यसरी छन्- मैत्री, करुणा, मुदिता र उपेक्षा, बुद्धमा भएको मैत्री शक्तिको चमत्कार हामी जस्ता साधारण मानिसले बुझ्न सक्दैनौं । किनभने हामीमा भएका मैत्री, करुणा, त्यति शुद्ध छैनन् । यसमा स्वार्थर पक्षपाती भाव लुकेको हुन्छ ।

बुद्धले दिनुभएको मैत्री विषयक उपदेश आजको विश्वलाई अति उपयोगी छ । किनभने आजको युग वैमनस्यतापूर्ण युग भन्दा अत्युक्ति हुने छैन । जताततै षडयन्त्र र परस्पर अविश्वासपूर्ण वातावरण व्याप्त देखिन्छ । बुद्धकालिन समयमा भगवान बुद्धले शान्तिको लागि अत्यावश्यक मैत्रीयुक्त गुणधर्म विषयमा उपदेश दिने गर्नुहुन्थ्यो । मैत्रीचित्त प्रबल भएको व्यक्तिले अरूको हानी र अहित गर्ने भावनालाई मन देखि फालेको हुन्छ । अरूप्रति दयामाया राख्न सक्नेगुणलाई मैत्री भनिन्छ ।

तर दयामाया राख्ने भन्दैमा आफूलाई मनपर्ने व्यक्ति र आफ्ना नाता कुटुम्ब भएको कारणले गरिएको मैत्रीपूर्ण व्यवहारलाई शुद्ध मैत्री भन्न मिल्दैन । किनभने त्यहाँ मनपरेको र नाता सम्बन्ध जोडिएको मोह र

पक्षपात गाँसिएको हुन्छ । वास्तवमा क्रोध युक्त र घृणा भावको धारणले उत्पन्न हुने प्रतिशोध युक्त भावनालाई निर्मूल पार्न सक्ने बानीलाई नै मैत्री भनिन्छ । अरूको हितोपकार सोची मनलाई शान्त र आनन्दित बनाई विनम्र बोली र व्यवहार प्रयोग गर्नुलाई पनि मैत्री भनिन्छ । मैत्री पूर्ण व्यवहार गर्न सजिलो नभएपनि असम्भव भने छैन । यसलाई अभ्यास र अनुभव गरी बुझ्नु पर्ने विषय हो।

मैत्री विषयलाई अभ्यासमा ढाल्न कति कठिन हुँदो रहेछ र शुद्ध मैत्री भएको व्यक्तिले यसलाई कसरी व्यवहारमा उतार्न सक्दो रहेछ भन्ने विषयलाई बुझ्नको लागि हामीले यस घटनालाई आदर्शको रूपमा लिन सक्छौं । कल्याण मित्र सत्यनारण गोयन्काले बनारसमा बिपश्यना ध्यान शिविर सञ्चालन गरिरहनु भएको थियो । यो वि.सं. २०२८ साल तिरको घटना हो । त्यसबेला त्यहाँ समाजवादी राजनैतिक नेताहरू गोयन्का गुरु समक्ष आईसरी आक्षेप लगाउन आए-

“तपाईंले के गरिराख्नु भएको यो ? ध्यान गराउने भन्दै मानिसहरूलाई आँखा बन्द गर्न लगाई निकम्मा बनाइ राखेको छ । यसरी मानिसहरूलाई निकम्मा बनाएर देश विकास कसरी हुन्छ ? काम नगरी सबै यसरी आँखा चिम्लेर बस्न थाल्यो भने देश बरबाद हुँदैन ?”

आचार्य गोयन्काले मुसुमुसु हाँस्दै कतिपनि

उत्तेजित नभइकन मैत्री युक्त चित्तले भन्नुभयो-

“असल मानिसहरू नभएको देश कसरी उन्नति हुन सक्छ ? राग, द्वेष, अहंकार आदि दुर्गुणहरू सहितको मानिसहरूको बाहुल्यता भएसम्म देश विकास हुन सक्दैन । देशमा जबसम्म दुषित चित्त भएका मानिसहरूको बाहुल्यता हुन्छ तबसम्म इमान्दार र कर्तव्यपरायण व्यक्तिहरूको कमी हुन्छ । कर्तव्यपरायण र इमान्दार व्यक्तिहरूको अभाव भएको देशमा छलकपट, जालसाजी र भ्रष्टाचार, व्यभिचार जस्ता कुकर्महरू हुनथाल्छ । जबसम्म यस्ता दुषित कुकर्महरू हुन थाल्छन्, तबसम्म उक्त देशमा उन्नति र शान्ति कायम हुन सक्दैन । जब सम्म आफ्नो खराब आचरणलाई आफैले महशुस गर्न सक्दैन, आफ्नो गल्तीलाई स्वीकार्न सक्दैन, तबसम्म उसले आफ्नो आचरण सुधार्न सक्दैन र ऊ शिक्षित हुन सक्दैन । त्यसैले मैले (गोयन्काले) विपश्यना अभ्यासद्वारा मानिसहरूलाई आँखा चिम्ली आफ्ना ३ १/२ हातको शरीरलाई मनरूपी आँखाले निरीक्षण गरी आफू कुन अवस्थामा रहेको छ त्यसलाई होश राखी जान्न र बुझ्नको लागि ध्यान भावना गर्नेविधि सिकाइरहेकोछु । आफूलाई सुधार्ने हो भने मासुले बनेको आँखाले अरूलाई हेरिरहनु भन्दा अर्थात् अर्काको दोष केलाएर बस्नु भन्दा पहिला आफ्नो दोष देख्नु अति उत्तम छ । इमान्दारीता र कर्तव्यपरायण गुण देश बनाउनको लागि नभई नुहने आधारहरू हुन् । तपाईंले पनि विपश्यनाध्यान अभ्यास गरी अनुभव गर्नुहोस् । आफैले अनुभव गरी

हेर्नु पर्ने कार्य हो यो।”

गोयन्का गुरुको यस प्रत्योत्तरले ती प्रश्नकर्ताहरूको शंका कति निवारण भए उनीहरूले नै जानुन् । तर गोयन्का सही विपश्यना आचार्य भएकोले उहाँलाई गलत आरोप र लाञ्छना लगाउने गलत धारणाले युक्त व्यक्तिहरूको हृदय परिवर्तन भएको उल्लेख छ । यसरी उहाँ गोयन्का गुरुको असल मैत्रीको उच्च उदाहरण प्रस्तुत गरेका छौं।

भगवान बुद्ध भन्नुहुन्छ -

“भिक्षुहरू आफ्ना मित्रहरूसँग कुरा गर्दा, काम गर्दा र मनले चिन्तन गर्दासमेत आफ्नोचित्त मैत्रीपूर्ण हुन अत्यावश्यक छ । यदि सँगै बसी जीवन विताउनु पर्ने व्यक्तिहरूको स्वभाव राम्रो छैन भने हामीले उनको अवमुण होइन सकेसम्म उनकोसानो मात्रामा नै भएपनि केही मुणलाईसम्भन्नुउत्तम हुनेछ । यदि अवमुण विसन नसके त्यस व्यक्ति प्रति उपेक्षा भाव राखी उक्त व्यक्तिलाई देखे पनि नदेखे जस्तै र उसले बोलेका कठोर बचनलाईसुने पनि नसुने जस्तै मरी अलग्ग रहनुउत्तम हुनेछ । उसको जस्तो खराब बानी आफूमा पनि छ वा छैन यसलाई ध्यान दिएर हेरी यदि छ भने त्यस्तो खराब बानीलाई निर्मुल पार्ने अभ्यास गर्ने । यस्तो बानीले हाम्रो मैत्री अभू दहो बनाउन मद्दत मिल्नेछ ।”

माथि उल्लेखित बुद्ध शिक्षालाई पालन गर्न सकेमा मात्र हामीले आफ्नो जीवन सुखमय बनाउन सक्नेछौं ।

सहनशीलता, शान्तिको बाटो

ठीक तरिकाले सहन सक्ने गुण भएको अवस्थालाई सहनशीलता भनिन्छ । सहनशीलता असल गुणधर्म हो । जहाँ यसले ठाउँ लिन्छ त्यहाँ शान्ति मिल्नेछ ।

भगवान बुद्ध भन्नुहुन्छ-

“यो हवे बलवा सन्तो दुब्बलस्स तितिव्खति
तमाहु परमं खन्ति निच्चं खमति दुब्बलो”

बल र प्रतिभाशाली व्यक्तिले निर्बल एवं प्रभावहीन व्यक्तिको अपराध र दोषलाई क्षमा प्रदान गरी सहन सकेमा यो नै उत्तम सहनशीलता गुण हुनेछ । अर्को शब्दमा भन्ने हो भने दुःखी गरीब र कमजोर व्यक्तिहरूले आफ्नो कमजोरीको कारणले बाध्य भईसहेको कार्यले सही रूपमा शान्ति स्थापना हुन सक्दैन । त्यतिञ्जेल सम्म पनि जीवन रमणीय बन्न सक्दैन । तर उच्च ओहोदामा रहेका बलवान एवं प्रतिभाशाली व्यक्तिहरूले सहन सकेको घडीमा मात्र साँचो शान्ति प्राप्त हुनेछ । त्यहाँ कल्याणकारी वातावरणले ठाउँ लिनेछ ।

भगवान् बुद्ध महामानवको रूपमा प्रस्तुत हुन सकेको पनि उहाँको सहनशीलता गुणले हो । एकदिन उहाँ समक्ष एक व्यक्तिले यसरी प्रश्न सोधेको थियो-
“रिसाउनु पाप हो कि धर्म?”

यस प्रश्नको उत्तर भगवान बुद्धले यसरी दिनुभएको थियो-

“रीस उठ्ने समयमा जसले होश पुऱ्याउन सक्छ, त्यहाँ पाप होइन, धर्मले ठाउँ ओगट्नेछ । तर रीस उठ्ने समयमा होश गुम्यो भने त्यहाँ पाप पूर्ण कार्य हुनेछ ।”

एकजना जापानी भिक्षुलाई रीस उठेछ र रीसको भोकमा उसले अर्को एक व्यक्तिलाई मार्न खोजेको अवस्थामा उसले आफ्नो गुरुको वचन सम्भन पुगेछ-

“रीसको भोकमा बेहोशी बनी कसैलाई नमार्नु, होशियारी बन्नु।”

उक्त व्यक्तिले गुरुको यस ज्ञानबद्धक कुरालाई सम्भने बित्तिकै होश सम्हाली ज्यान मार्ने जस्तो अनैतिक कार्य त्याग्यो । जसले गर्दा उसको जीवन पतन हुन सकेन ।

तर रीस उठ्ने बेला होश गुमाउन पुग्यो भने मानिसले आफ्नो पतन हुने कार्य गर्न पुग्छ । यही घटना बमदिशमा पनि हुन पुगेछ ।

एक आपसमा मिलेर बसिरहेका दुईजना भिक्षुहरू एकदिन नुहाउन गएछन्। नुहाउने ठाउँमा एक जनाले ठट्टागरी साथीको जुत्ता लुकाई दिएछ । जुत्ता हराउने साथीले पनि आफ्नो वचनलाई संयम नगरीकन कुन चाँहि कुकुरले मेरो जुत्ता लुकाइ दिएछ भनी कडा वचन प्रयोग गरेछ । यस वचनलाई सहन नसकी साथी भिक्षुले

रीसको भोंकमा होश गुमाउँदै आफ्नो भिक्षुत्व भावलाई नै बिर्सी साथीलाई छुराले घोपी दिएछ । त्यसैले रीसलाई चलन नैनसक्ने गरी दबाउने उपाय भनेको सहनु नै हो ।

सहन सक्ने व्यक्तिहरू भएको स्थानमा मात्र शान्तिले ठाउँ लिने गर्छ ।

लण्डनमा लिफ्टमा गइरहेको अवस्थामा एकजनाले अर्कोलाई थुकि दिएछ । तर अर्कोले यस घटनाप्रति कुनै प्रतिक्रिया नगरी खल्लीबाट रुमाल फिकी उक्त थुक पुछेर चुप लागेर बसेछ । यो दृश्य देखी थुक्ने व्यक्तिले सोधेछ- “तिमीलाई रीस उठेन ?”

थुक पुछ्नेले भन्यो- “रिसाएर के गर्नु ? टाउको फुट्ने गरी भगडा गर्ने ? तिम्रो इच्छा पुरा भयो होइन ?”

यो कुरा सुनी थुक्ने व्यक्ति चुप लागेर बसेछ । यहाँ सहन सकेको कारणले शान्तिले ठाउँ लियो ।

जुन परिवारमा सहन सक्ने व्यक्ति हुन्छ उक्त परिवारको पारिवारिक जीवन सुखमय हुनेछ । त्यसैले पारिवारिक जीवनको लागि सहनशीलता अमृत रूपी औषधि नै हो ।

शुकरात दार्शनिक, विद्वान र सत्यवादी हुनुहुन्छ । एकदिन शुकरातले आफ्ना विद्यार्थीहरूलाई आफ्नै घरमा पढाइराख्नु भएका थियो । उहाँकी श्रीमती भने अलि अशिक्षित र जङ्गली स्वभावकी थिइन् । त्यसैले होला उनीले आफ्नो श्रीमान्ले विद्यार्थीहरूलाई पढाइराखेको

सहन नसकी भोक्किकदै कराउन थालिन्-

“कहिल्यै हाँसेर बोल्नु छैन, त्यस्तो मान्छेले मलाई किन विवाह गर्नुपऱ्यो।”

यो कुरा सुनेपछि नसुने जस्तो गरी शुकरात पुस्तक पढेर बस्नुभयो । आफ्नो वचनको केही प्रतिक्रिया नआएको देखी मुरमुरिएकी ती महिलाले केही शीप नलागेर घर बाहिर गई एउटा बाटा भरि हिलो राखेर ल्याई श्रीमान्को शरीरमा खन्याई दिइन् । यो दृश्य देखी विद्यार्थीहरूलाई रीस उठेछ र उनीहरूले शुकरातलाई भनेछ-

“गुरुज्यु ! यी महिला तपाईंलाई सुहाउँदैन ।”

यो कुरा सुनी शुकरातलेभन्यो-

“यिनी मलाई सुहाउँछिन् । यिनीले गरेर नै मैले आफूलाई कतिसम्म सहन सक्ने क्षमता कमाएँ भनी चिन्ने मौका पाइरहेको छु । माटोको भाँडो किन्न जाने मानिसले उक्त भाँडो कच्चा हो वा पक्का हो जाँचनको लागि हातले उक्त भाँडो बजाएर हेर्नेगर्छु । त्यसरी नै यी महिलाले पनि म कतिसम्म सहने क्षमता भएको रहेछ भनी जाँच्ने गर्छिन्।”

शुकरातको यो कुरा सुनी उनकी श्रीमतीको होश फर्किएछ र पश्चाताप मान्दै उनीले आफ्नो श्रीमान्सँग यसरी क्षमा माग्न थालिन्-

“मलाई क्षमा गर्नुहोस् । तपाईंत देवता नै हुनुहुँदो

रहेछ । तपाईंलाईमैलेचिन्न सकिन ।

द्रोणाचार्यले आफ्ना शिष्यहरू युधिष्ठिर, अर्जुन, भीम, नहकुल र सहदेवलाई शिक्षा सिकाउने सिलसिलामा “न रिसाउनु” शब्द घोक्ने गृहकार्य दिएको रहेछ । भोलिपल्ट युधिष्ठिर बाहेक अन्य ४ जना दाजुभाईहरूले सजिलैसित पाठ दिएछ मुखबाट । तर युधिष्ठिरले ४ दिनसम्म पनि पाठ आएको छैन भन्दै पाठ दिएन । त्यसैले गुरु द्रोणाचार्यले रीसको भोंकमा युधिष्ठिरलाई कुट्न पुगेछ । तर युधिष्ठिर कुटाई खाएपनि कतिपनि नरिसाइकन मुसुमुसु हाँसिरहे । युधिष्ठिर हाँसिरहेको देखी गुरुले सोधेछ- “अभ्र पनि हाँस्न मन लागेको छ तिमीलाई?” गुरुकोकुरा सुनी युधिष्ठिरले भनेछ- “हजुरले नै हामीलाई गृहकार्य दिनुभएको होईन र “नरिसाउनु” भनी ?

युधिष्ठिरको उत्तर सुनी गुरु द्रोणाचार्यलाई होश आएछ र आफ्नो बेहोशीपना प्रति पश्चाताप गर्दै शिष्य युधिष्ठिरलाई स्नेहपूर्वक अंकमाल गर्दै भनेछ -

“युधिष्ठिर । तिमीलाई मैले बल्ल चिनें । तिमीलाई पहिला नै पाठ आइसकेको रहेछ । तिमी शिष्य भएर परीक्षामा उत्तिर्ण भयौ । तर म गुरु भएपनि बेहोशी बनी मैले लिएको परीक्षामा म आफैँ अनुत्तिर्ण भएँ ।”

यसरी नै बर्माभा श्रीमान् श्रीमती एक जोडी बिच कुनै एक मतभेदको कारणले सम्बन्ध बिच्छेद

भएछ । उनीहरूको एक छोरी पनि रहेछ । त्यही छोरीको लागि उनीहरू बिच मुद्दा चलेछ । न्यायाधिशले भन्यो-

“अब छोरीले आमा बुबा दुवै मध्ये कोसँग बस्ने इच्छा गर्छ छोरी उसैको हुनेछ ।”

छोरीलाई सोधेछ- “कोसँग बस्ने?” भनी ।

छोरीले जवाफ दिइन्- “म त मेरा आमा बुबा दुवैको सन्तान । म मेरा आमा बुबासँग नै बस्छु।”

छोरीको यस निर्णयले गर्दा सम्बन्ध विच्छेद भइसकेको आमा बुबा दुवै फेरी मिलेर बस्न करैलाग्यो।

“सहनशीलताको महिमा र फल हो यो।”

माथि उल्लेखित सम्पूर्ण घटनाहरूले सहनशीलता गुण नैशान्तिकोउपाय होभन्नेप्रमाण प्रस्तुत गरकोछ । धेरै जसो बुद्धि कमजोर भएका व्यक्तिहरूलाई चाँडै रीस उठ्ने गर्छ । उनीहरूलाई रीस उठ्ने कारणहरू यसरी रहेका छन्।

- १) आफूलाईमन नपर्नेकुरा सुन्नपदा।
- २) आफूलाईमन नपर्नेखाना खानुपदा।
- ३) आफूलाई मन नपर्ने व्यक्तिसँग रहनु पदा।
- ४) आफूले भनेको कुरा कसैले नसुनिदिदा ।
- ५) आफूले भनेजस्तो कार्य सिद्ध नहुँदा ।
- ६) आफूलाई मनपर्ने नेता र गुरुलाई कसैले मान

सम्मान नगर्दा।

तर यी घटनाहरूले बुद्धिमान व्यक्तिहरूलाई केही असर पार्न सक्दैन । किनभने उनीहरूले आफ्नो मनलाई द्वेष भावले होइन सहनशीलता भावले पखाली सकेको सफल व्यक्ति बनिसकेको हुन्छ । हामीलाई यस्तै व्यक्तिको खाँचो रहेको छ ।

थाई संघराजको शुभागमन

थाइलैण्ड स्थित बौद्ध विहार वाटपकनामका विहार अधिपति संघराज सोमदेच राज मंगलाचार्य संघराज हुनु भए पछि पहिलो पटक यही जेठ १९ गते नेपालका भूकम्पपीडित नेपालीहरूलाई राहत वितरण गर्नको लागि नेपाल आउनुभयो।

यो बाहेक सन् १९७५ मा उहाँ नेपालमा वर्षावासको लागि आउनु भई स्वयम्भू स्थित आनन्दकुटी विहारमा ४ महिनासम्म रहनु भएको थियो । त्यसबेला त उहाँ अचानक नै आउनुभएको थियो।

त्यसपछि उहाँ अन्तर्राष्ट्रिय भिक्षु सम्मेलनमा भाग लिनको लागि आनन्दकुटी विहारमा दोश्रो पटक आउनु भएको थियो।

तेश्रो पटक उहाँले कथिन चीवर दान कार्यक्रम बोकी नेपाल प्रवेश गर्नुभएको थियो।

चौथो पटक यही २०७२ जेठ १९ गते नेपालका भूकम्प पीडित जनतालाई राहत वितरण गर्ने कार्यक्रमको जिम्मेवारी बोकी नेपाल आइपुग्नु भयो । यस पटक उहाँले १५० जना थाई उपासकोपासिकाहरू बटुली त्यसमा थाई सूचना तथा प्रविधि मन्त्री, पूर्वमन्त्री र

विशिष्ट धर्मगुरुहरू सहित एअर एसियाको विमान चार्टर गरी आउनु भएको थियो।

१९ गते विहान नेपाल पुग्ने वित्तिकै धर्मस्थलीका भूकम्प पीडित १००० जना नेपालीहरूलाई अन्न राहत दान दिनुभई दिउँसो आनन्दकुटी विहारको भवन शिलान्यास कार्य सम्पन्न गरी त्यही दिन थाइलैण्ड फर्कनु भएको थियो । यसरी यस दिन उहाँ ८ घण्टा नेपालमा रहनुभएको थियो।

यसदिन नेपालका सँस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्री कृपाशुर शोपाले उहाँलाई विमानस्थलमा स्वागत गर्नुभएको थियो । स्वागत गर्ने क्रममा पूर्व प्रधान मन्त्री भलनाथ खनाल, उप प्रधान मन्त्री तथा स्थानीय विकास मन्त्री प्रकाशमान सिंह, सञ्चार मन्त्री मिनेन्द्र रिजाल लगायतका सरकारी पदाधिकारीहरू उपस्थित रहेको थियो ।

उक्त समूहमा भिक्षु भिक्षुणीहरूको उपस्थिति त हुने नै भए । उहाँ उल्लेखनीय विषय त संघराज जस्तो व्यक्ति आफैँ नेपाल आउनुभई भूकम्प पीडितलाई राहत दान दिनु रहेको छ । उहाँले भिक्षु संघलाई खटाई उपत्यका बाहिरका विभिन्न जिल्लाहरूमा जस्ता पाताका बण्डलहरू वितरण गर्न लगाएका थिए ।

भगवान बुद्धले २५०० वर्ष अगाडि नै उपदेश दिनुहुँदै भन्नु भएको थियो -

“अन्नदान दिनु भएको नै बल शक्ति दान दिनु हो । बास स्थान दान दिनु भनेको नै सबै सुखदान दिनु हो।”

बुद्धको यस उपदेशलाई मनन गर्नुहुँदै उहाँले आफ्नो भिक्षु संघ खटाई यी चीज बस्तुहरू अभावग्रस्त स्थानमा दान दिन लगाउनु भएको थियो।

२०७२ वैशाखको महाभूकम्पले स्वयम्भू स्थित आनन्दकुटी विहारमा रहनुभएका भिक्षुहरू बस्न नै नमिल्ने गरी विहार क्षतिग्रस्त भएको थियो। संघराज सोमदेव राज मंगलाचार्य वर्षावास बस्नु भएको उक्त विहारको भवन पनि बस्न नमिल्ने गरी चर्किएको थियो।

त्यसैले आफू ९० वर्ष पुगेको उपलक्ष्यमा भूकम्पले क्षतिग्रस्त आनन्द कुटी विहार पुनः निर्माण गर्ने इच्छा भए अनुसार जेठ १९ गतेका दिन यस विहारको शिलान्यास गर्ने आफ्नो इच्छा पूर्ण भएकोमा संघराजले खुशि व्यक्त गर्नुभयो।

यसरी थाईलैण्डका संघराज सहितको १५० जना थाई टोलीले नेपालीहरूको दुखद् अवस्थामा साथ दिन दुःख बाँड्नेर हौसला एवं धैर्य बढाउन मैत्रीपूर्वक सहयोग गर्न आएको यस गुणलाई हामीले कदापि बिर्सन सक्दैनौं।

त्यति मात्र होइन म्यानमार, चीन, बंगलादेश, भियतनाम, श्रीलंका आदि विभिन्न देशका राजदूत लगायत धार्मिक समूहहरूले नेपालीहरूको दुःखद् क्षणमा राहत

सहयोग प्रदान गरी नेपालीहरू अनाथ छैनन् साथ दिने हामी छौं भन्ने भरोसा प्रदान गरी गुण गरेको कार्यलाई पनि हामी नेपालीले बिर्सन सक्दैनौं ।

विभिन्न देशबाट नेपाली जनतालाई यसरी मैत्रीपूर्ण सहयोग गरी दुःखमा साथ दिए जस्तै नेपाली सरकारले पनि आफ्नो जनतालाई इमान्दरीताका साथ र नियमानुसार पक्षपात नगरी सहयोग गर्नेछ । जसले गर्दा नेपालीहरूले यथासिद्ध भूकम्पको दुःख चोटबाट मुक्ति प्राप्त गर्न सकोस् । किनभने जनता सुखी नभएसम्म देश उँभो लाग्न कदापि सक्दैन । आनन्द कुटी विहारको सम्पूर्ण विहार निर्माण कार्य श्रीलंका सरकारले भार लिएको छ ।

पुण्य कर्मको महिमा

पुण्य कर्मको परिभाषा धेरैजसो मानिसहरूले बुझ्न सकिरहेका छैनन् भन्दा अत्युक्ति हुने छैन । त्यसैले होला धेरै जसो मानिसहरू मूर्ति अगाडि फूल, धूप, नैवेद्य आदि चढाईहात जोडी बित्ति गर्नुलाई नै धर्म वा पुण्य कार्य ठानिरहेका हुन्छन् । तर बुद्ध शिक्षानुसार आफूलाई र अरूलाई हितोपकार हुने कुरा गर्ने र काम गर्नुलाई पुण्य भनिन्छ । अर्को शब्दमा भन्ने हो भने दान (त्याग चेतना), शील (सदाचार) र ध्यान भावनाको अभ्यास गर्नुनैपुण्य वा धर्म हो । अर्को शब्दमा भन्ने हो भने राग, द्वेष र मोहले दूषित चित्तलाई हटाई, शुद्ध एवं निश्चार्थ चित्तले कार्य गर्ने अभ्यासलाईपुण्य कार्यभनिन्छ ।

लुगा मैलो भएपछि सावुन लगाई पानीले पखाली मयल निखार्ने गरिन्छ । तर दूषित एवं घमीलो मनलाई पुण्य कार्यरूपी सावुन लगाईशुद्ध पार्नेगरिन्छ । चित्त परिशुद्ध व्यक्ति (अरहन्त) ले पनि आफूले अरहन्त हुनुभन्दा पहिला रोपेर आएको राम्रा नराम्रा कर्मकोफल भोग्नुपर्नेहुन्छ ।

उदाहरणको लागि लोसक नामक भिक्षु अरहन्त हुनुहुन्थ्यो । तर उहाँले कहिले पनि पेटभरी खाना खान

पाउँदैनथ्यो । भिक्षु सारीपुत्रले उहाँलाई आफ्नै हातले भोजन खुवाउनु हुन्थ्यो बालकलाई जस्तै । यसरी अरूले खाना खुवाउँदा मात्र उहाँले पेटभरी खान पाउनु हुन्थ्यो । आफूले खाना खाँदा उक्त खाना पेटभरि खानलाई नपुग्ने भएर जान्थ्यो। यो उहाँको पहिलाको दूषित कर्मको फल थियो।

भिक्षु शीवलीलाई भगवान बुद्धलाई भन्दा पनि बढि लाभ सत्कार प्राप्त हुने गर्थ्यो। यो उहाँको पहिलाको जन्मको राम्रो कर्मको फल थियो।

भिक्षु सारीपुत्रले भिक्षु अस्सजीको तर्फबाट धर्म सम्बन्धी दुईवटा पदमात्र सुन्ने वित्तिकै स्रोतापन्न हुन सफल भएको थियो । यसको प्रमुख कारण उहाँले पहिला पहिलाको जन्ममा धर्म अध्ययन र अभ्यास गरेर आएको फल हो । यही फलले उहाँ बुद्धको अग्रश्रावक बन्न सफल हुनुभयो।

पाली साहित्य अध्ययन गर्ने क्रममा सोपाक नामक बालकलाई मार्ने उद्देश्यले कसैले उनलाई मसानमा लगी एक लाससँग कसेर बाँध्दियो । तर उक्त बालक मरेन । भगवान बुद्धले त्यस बालकलाई बचाएर ल्याई भिक्षु बनाईदिनु भयो । फलस्वरूप त्यस बालकले धर्म अभ्यास गर्दै अरहन्त (ज्ञानको तह बढाउँदै परिशुद्ध चित्त सहितको व्यक्ति) बन्न सफल भयो । पुण्य कर्मको फल भएका व्यक्तिहरूलाई उक्त पुण्यले हरेक क्षेत्रमा साथ

दिइरहेको हुन्छ । धर्मको फल हामीले यहाँको यहाँ देख्ने गरी (सन्दिष्टिको) दिने गरिन्छ । अकालिको अर्थात् समय नबित्दैयही जन्ममा फल दिने गर्दछ ।

उदाहरणको लागि राणाशासन कालमा जुद्ध शम्शेरले ८ जना भिक्षुहरूलाई देश निकाला गरेको थियो । उहाँ भिक्षुहरूलाई दाता भाजुरत्न कंसाकारले कालिम्पोङमा गाँस र बासको व्यवस्था मिलाई सेवा गर्नु भएको थियो । यसरी नै उहाँको छोरा दाता मणिहर्षले भिक्षुहरूलाई कलकत्तामा राखी सेवा गर्नुभएको थियो । त्यतिमात्र होइन दाता भाजुरत्नले श्रीघःपरिसरमा विहार बनाई पुण्य कार्य गर्नुभएको थियो । उक्त बिहारमा आज सम्म पनि भिक्षुहरू बसोबास गरी भगवान बुद्धको अमूल्य शिक्षा प्रचार गरिरहनु भएका छन् । गुंला पर्व एक महिनासम्म भिक्षु भिक्षुणीहरूको तर्फबाट धर्मदेशना हुने गर्छ ।

दाता भाजुरत्नका पुत्र मणिहर्ष कंसाकारले धर्मोदय सभा स्थापनार्थ भिक्षु अमृतानन्दसँग सहकार्य गरी धेरै सहयोग गर्नु भएको छ । धर्मोदय मासिक पत्रिका प्रकाशनार्थ कलकत्तामा आर्थिक सहयोग प्रदान गरी धर्मप्रचार गर्नुभयो । त्यतिमात्र होइन धर्मोदय पत्रिका सम्पादन कार्यमा संलग्न रहनु भएका भिक्षु अनिरुद्ध, भिक्षु महानाम र फणिन्द्ररत्न वज्राचार्य आदिलाई कलकत्ता स्थित आफ्नै निवासमा काम दिईपुण्य सञ्चय गर्नु भएको थियो । त्यसपछि धर्मोदय सभाको माध्यमबाट धर्म प्रचार

गर्नु भएको थियो । यसरी नै दाता मणिहर्षले कल्याण मित्र सत्यनारायण गोयन्का द्वारा सञ्चालित ध्यान शिविरमा विपश्यना ध्यान अभ्यास गर्नुहुँदै र आवश्यक सहयोग पनि पुऱ्याउनुहुँदै दिवंगत हुनुभयो ।

त्यसपछि उहाँका दुई पुत्रहरू मध्ये जेष्ठ पुत्र पद्मज्योती कंसाकारले धर्मोदय सभाको कोषाध्यक्ष पदमा रही धर्मप्रचार कार्यमा सहयोग गरिरहनु भयो भने कान्छो पुत्र रूपज्योती कंसाकारले धर्मश्रृङ्ग ध्यान केन्द्रसंचालनार्थ आवश्यक सहयोग गर्नुभई धर्मप्रचार कार्यमा संलग्न रहनु भएकोछ ।

यसरी धर्मप्रचार कार्यमा योगदान दिनुभएअनुसार उहाँहरूले आफ्नो जीवनमा धर्मको फल पाइरहनु भएको छ ।

दाता द्रव्यमान सिंह (भाइराजा) तुलाधरले पनि धर्मकीर्ति विहारमा चारधाम सहितको बुद्ध मूर्ति स्थापना गरी भवन पुनः निर्माण गर्नका लागि करोडौं धन खर्च गर्नुभई पुण्य सञ्चय गर्नु भएको थियो । यस भवन निर्माणको लागि पूर्व विहारदाताहरू सानुरत्न स्थापित प्रमुख अन्य चारजना दाताहरूले आफूले पहिला बनाएका कोठाहरू भत्काई विहार पुनः निर्माण गर्न अनुमति दिई पुण्य कार्यमा उदार हृदयले सहयोग गर्नुभएका थिए । यसरी नै दाता द्रव्यमानले किण्डोल स्थित निर्वाण मूर्ति विहारमा भगवान बुद्धको परिनिर्वाण मूर्तिको हल

जाणोद्वार गरी नयाँ हल निर्माण गरिदिनु भयो । स्मरणीय छ धर्मकीर्ति विहारमा बसेको बैठकमा एक भिक्षुले दाता द्रव्यमान सिंहलाई बुद्धकालिन दाता अनाथ पिण्डक सँग तुलना गरी प्रशंसा गर्नुभएको थियो । उक्त समयमा उहाँले भन्नुभयो-

“मलाई त्यसरी सम्मान नगरिदिनुभए हुन्थ्यो । मेरो इच्छा त धर्मप्रचार मात्र हो।”

उहाँको इच्छा अनुसार धर्मकीर्ति विहार र किण्डोल विहारमा पनि धर्मप्रचार भइरहेकोछ । सुनिन्छ यसरी धर्मप्रचारार्थ सहयोग गरेको कारणले होला उहाँको जीवनमा धर्मलेअझ बढि साथ दिइरहेको चर्चा छ ।

यसरी नै ताम्राकार हाउसले पनि सानो भन्याङ्गमा रत्न विपस्सना ध्यान केन्द्र स्थापना गरेकोले उक्त विहारले पनि धर्म प्रचार गरी मानिसहरूलाई धर्म अभ्यास गराउन सहयोग पुऱ्याइरहेकोले होला उक्त दाताहरूको जीवनमा पनि धर्मले साथ दिइरहेको चर्चा सुनिन्छ ।

यसरी नै चर्चा गर्न योग्य अर्को व्यक्ति हुनुहुन्छ दाता मोतिलाल शिल्पकार । उहाँले ललितपुरमा मात्र होइन, लुम्बिनी स्थित गौतमी विहारमा पनि धेरै सहयोग गर्नुभएको छ । उहाँले बौद्ध परियत्ति शिक्षाको लागि आवश्यक पुस्तकहरू प्रकाशन गरी धर्मदान गरिरहनु भएको छ । बनेपा स्थित ध्यानकुटी विहारमा भवन निर्माण गरी हाल बाल आश्रमलाई पनि सहयोग गरिरहनु

भएको छ । त्यति मात्र होइन उहाँले अन्य धेरै विहारहरूमा पनि आवश्यक सहयोग गरिरहनु भएको छ ।

यसरी धर्मक्षेत्रमा योगदान पुऱ्याउनु भएका दाताहरूको वर्तमान अवस्थामा नै आर्थिक उन्नति हुँदै गईरहेको चर्चा सुनिन्छ । त्यसैले होला भगवान बुद्धले भन्नुभएको- मैले जस्तो दानको महत्त्व बुझ्ने व्यक्ति अरू कोही छ भने उनीहरूले दान नदिईकन बस्न सक्दैन ।”

त्यसैले होला धर्मको गुणमा (सन्दिष्टिको) यहिं देखिने गरी फल दिने र (अकालिको) समय नबित्दै फल दिनेभनी उल्लेख गरिएकोछ ।

यी बाहेक अन्य थुप्रै दाताहरूले विभिन्न विहारहरू लगायत धार्मिक क्षेत्रहरूमा उदार चित्त सहितले सहयोग गरिरहनु भएका छन् । सबै दाताहरूको नाम उल्लेख गर्न चाहेर पनि यहाँ उल्लेख गर्न सकिएन । यसको लागि धर्मकीर्ति क्षमाप्रार्थी छ । जोहोस्, धर्मकीर्तिको यहाँ उल्लेख गर्न खोजिएको प्रमुख विषय भनेको नै धर्मलाई रक्षा गर्ने व्यक्तिलाई धर्मले समय नबित्दै फल दिइरहेको हुन्छ ।

त्यसैले वैशाख १२, १३ र २९ गतेको महाभूकम्प एवं पराकम्पनले नेपालीहरूलाई पुऱ्याएको क्षतिमा जति पनि दाताहरूले भूकम्पपीडित नेपालीहरूलाई मैत्रीपूर्वक सहयोग गर्नुभएका छन्, उहाँहरूलाई पनि धर्मले अवश्य साथ दिनेछ । यसमा दुईमत हुन सक्दैन ।

धर्म प्रचार गर्ने व्यक्तिहरूमा हुनुपर्नेगुणहरू

भगवान बुद्धले धर्म प्रचार गर्नु भएको अमूल्य कार्यको प्रमुख कारण नै समाजमा, देशमा, लगायत संसारमा इमान्दार, कर्तव्य परायण एवं प्रज्ञावान मानिसहरू सृजना गर्नको लागि हो । किनभने यस्ता पवित्र चित्त सहितका मानिसहरू बिना कहिँ कतैपनि शान्तिले स्थान लिन सक्दैन ।

त्यसैले भगवान बुद्धले प्रथम पटक धर्मचक्र प्रवर्तन गर्नुभएपछि भिक्षुहरूलाई यसरी निर्देशन गर्नु भएको थियो -

भिक्षुहरू ! बहुजन हित र सुख गर्नको लागि गाउँ-गाउँ, नगर-नगरमा धर्मप्रचार गर्नजानु ।”

संसारमा यस्ता पवित्र व्यक्तिहरू निर्माण गर्नको लागि धर्मप्रचार गर्ने धर्मप्रचारकहरू पहिला अमूल्य गुणहरूले सम्पन्न हुनु जरुरी छ । यी व्यक्तिहरू चरित्रवान्, निर्लोभी, लगायत धार्मिक कार्यक्रमहरू बनाउन सक्षम भए अझ सुन माथि सुगन्ध हुनेछ । यी बाहेक बुद्ध

शिक्षा अनुसार ती व्यक्तिहरूमा निम्न उल्लेखित अमूल्य गुणहरू समावेश हुनु अत्यावश्यक छन्।

- (१) उठानवतो- हतोत्साह नहुनु, प्रयत्नशील हुनु, जुन काम गरिरहेको छ त्यसमा दक्षता र कुशलता हुनु जरुरी छ । अल्छी नहुनु कार्यकुशलता हुनु, योनिसोमनसिकार, मन लगाएर काम गर्ने बानी ।
- (२) सतिमतो- होशियार, सतर्कर सधैंसजग हुनु।
भगवान बुद्ध भन्नुहुन्छ-
“सतिंच खाहं भिक्खवे सब्बत्थिकं बढामि”
अर्थात्- सधैं होशियारी रहनु, सबैकाम र अर्थ शिद्ध हुनु।
- (३) सुचिकम्मस्स- शरीर, वचन र मन शुद्ध हुनु ।
यसरी गरेको कार्यले पछिसम्म भलो नै हुनेछ भन्ने ज्ञान हुनु।
- (४) सञ्जतस्स- पञ्चइन्द्रिय संयमित हुनु, अनुशासित हुनुपनि उपयोगी गुण धर्महो।
- (५) धम्म जीविनो- (धार्मिक जीवन)

धार्मिक जीवन जीउने व्यक्तिबाट कसैलाई अवरोध हुँदैन । असल र सफल धर्मप्रचारक धार्मिक व्यक्तिबाट धेरै व्यक्तिहरूको उपकार हुन्छ । यसरी धार्मिक जीवन जीउने व्यक्तिलाई धर्मले रक्षा गर्नेछ । त्यसैले भगवान बुद्ध भन्नुहुन्छ -

“धम्मोहवेरक्खतीति धम्मचारी”

अब धर्मप्रचारकरूको असल बानी व्यवहारयुक्त आदर्शमय गुणको कारणले कसरी मानिसहरूको बानी व्यवहार सुधियो र कसरी धर्म प्रचार भयो भन्ने विषयको बुद्धकालिन घटना यहाँप्रस्तुत गर्नउचित देखिन्छ । नादिका नामक एक जंगलमा भिक्षु अनिरुद्ध, भिक्षु किम्बल र भिक्षु नन्दिय गरी ३ जना भिक्षुहरू रहनु भएका थिए । उहाँहरू उक्त जंगलमा धर्मप्रचार लगायत ध्यान भावना गर्ने उद्देश्य लिएर रहनु भएका थिए । ३ जना एकै ठाउँमा रहनु भई एक आपसमा दैनिक कार्य विभाजन गरी आर्यमौन व्रत पालन गरी बस्नुभएका थिए ।

बिहान जो व्यक्ति पहिला उठ्छ उसले कूचो लगाउने, अर्कोले पानी लिएर आउने र तेस्रो व्यक्तिले आशन ओछ्याउने आदि कार्य गरी चुपचाप ठीक समयमा सबै काम सम्पन्न गरिन्थ्यो । कसैले कसैलाई आरोप लगाउने चलन थिएन । यसरी ३ जना भिक्षुहरू एक आपसमा मिलिजुली आ-आफ्नो कर्तव्य पालन गरी शान्तपूर्वक जीवन बिताइरहेको देखी त्यस जंगलको बनपाले ज्यादै प्रभावित भएको थियो ।

उसले आफ्नो गाउँमा गएर ती तीन जना भिक्षुहरूको आदर्शमय गुणहरूको विषयमा उल्लेख गरे ।

गाउँलेहरूले भिक्षुहरूको आदर्श सिकी गाउँलेहरू सबै एक आपसमा मिली आ-आफ्नो व्यवहार सुधारी, निस्वार्थपूर्वक आ-आफ्नो जिम्मेवारी निभाउन थाले । फलस्वरूप उनीहरूको गाउँ यथासिद्ध विकास हुन थाले । त्यहाँ छलकपट र स्वार्थको स्थान रहेन । शान्तिपूर्ण वातावरणले स्थान ओगट्न थाल्यो।

यसरी धर्मप्रचारकहरूको राम्रो गुण एवं व्यवहारको माध्यमबाट सहि तरिकाले धर्मप्रचार हुनु गौरवको कुरो हो । आशा छ यही गुणहरूको अनुशरण हामीले पनि गर्न सकौं । र आ-आफ्नो जीवन, परिवार, समाज एवं देशलाई भाग्यमानी बनाउन सकौं । फलस्वरूप हामी भगवान बुद्धको सही शिष्य बन्न सफल हुनेछौं ।

धर्म चक्र दिवस

वैशाख पूर्णिमाको दिन सिद्धार्थकुमारले बोधिज्ञान प्राप्त गर्नुभई बुद्ध हुन सफल भएको दिन हो । यसरी नै आषाढ पूर्णिमाको दिन बुद्धत्व प्राप्ती पछि उहाँले सर्वप्रथम धर्मप्रचार गर्नु भएको दिन हो। धर्मकोचक्र घुमाउनुभएको दिन भएको कारणले नै आषाढ पूर्णिमाको दिनलाई धर्मचक्र दिवसको रूपमा मनाइन्छ ।

आफ्नो मनमा लुकेर बसेका सबै क्लेश र कुसंस्कारहरूलाई निर्मुल पारेर बुद्धत्व प्राप्त गर्नु भएका भगवान बुद्धले सात हप्ता सम्म अपूर्व आध्यात्मिक विमुक्ति सुख अनुभव भएपछि यसरी विचार गर्नुभयो-

“अब धर्मप्रचार गर्नुपऱ्यो।”

धर्म प्रचार कार्य शुभारम्भ गर्नु अगाडि उहाँले शंका र अन्यौल पूर्ण चित्तले यसरी विचार गर्नुभयो-

“चतुआर्य सत्य जस्तो गम्भीर ज्ञानलाई यस संसारका धेरैजसो मन्द बुद्धि एवं मूर्ख बुद्धि भएका मानिसहरूले बुझ्न सक्ने हुन् वा होइनन् ? यहाँ धेरै जसो मानिसहरूको चित्त लोभ, द्वेष, मोहले दूषित छन्। मोज, मज्जा, सुख र विलासी जीवन विताई रमाइरहेका तिनीहरूलाई चित्त

शुद्ध पार्नुपर्ने विषयमा मैलेगर्न लागेको धर्मदेशना बुझ्न सजिलो हुने छैन । यस अमूल्य ज्ञान बुझ्न नसकिरहेका तिनीहरूले त्यसलाई आ-आफ्नो व्यवहारमा उतार्ने कार्य त कता कता अर्थात् असम्भवन नै हुनेछ । त्यसैले ती अबुझ, व्यक्तिहरूलाई यी अमूल्य उपदेश दिएर व्यर्थमा समय र परिश्रम खेर जाने देखिन्छ ।”

यति सोच्नु भई उहाँले आफूले पत्ता लगाउनु भएको ज्ञान कसैलाई पनि नबताउने बिचार गर्नुभयो । फेरि अर्कोबिचार आयो-

“अज्ञानीहरू लाई दुःखबाट मुक्त गर्ने उद्देश्य लिएर नै मैले त्यत्रो मेहनत र दुःख भेली बोधिज्ञान प्राप्त गरेको थिएँ । ती अज्ञानीहरूलाई उद्धार गर्ने अधिस्थान गरेर नै मैले राजदरबार त्यागेको थिएँ । यस संसारका सबै मानिसहरू मन्द बुद्धि र मूर्खहरू नैहुन्छन् भन्ने पनि त छैन नि । ती मध्ये कोही कोही त ज्ञानीहरू पनि त हुन्छन् नि । म सँग सँगै तपस्या गरिरहेका पञ्च भद्रवर्गियहरू (कोण्डञ्ज, भद्विय, महानाम, बप्प र अस्सजी) ज्ञानको संस्कार भएका व्यक्तिहरू हुन् । मैलेउनीहरूलाईसर्वप्रथम उपदेश दिएर धर्मको चक्र चलाउनु उत्तम हुनेछ । जब उनीहरूको मनको अज्ञानता हट्नेछ तब उनीहरूबाट ज्ञानरूपी मूल फुट्नेछ ।”

यति सोच्नुभई भगवान बुद्ध पञ्च भद्रवर्गीहरू रहनु भएको स्थान वाराणशी नजिकको सारनाथ

मृगदावनमा पुगनुभयो ।

सारनाथ जाँदै गर्नु हुँदा बीच बाटोमा उपक नामक एक आजीवक त्यागी व्यक्तिसँग जम्का भेट भयो ।

उपकले भगवान बुद्धसँग यसरी प्रश्न राख्यो-

“तपाईंको अनुहार त खूब तेजीलो र राम्रो छ । गमन एकदम शान्त छ । को हुनुहुन्छ तपाईं ? तपाईंको धर्मकेहो? तपाईंकोगुरु कोहुनुहुन्छ ?”

उसको प्रश्नको उत्तर भगवान बुद्धले यसरी दिनुभयो-

“मैले सबै धर्म अध्ययन गरें। तर दुःखबाट मुक्ति पाउने सत्य तथ्य उपाय पत्ता लगाउन सकिन । त्यसपछि मैले विपश्यना ध्यान अभ्यास गरेर अन्तर्मुखी भई चित्त शुद्ध पार्न सफल भएँ । चतुआर्य सत्य र आर्य अष्टाङ्गिक मार्गलाई पत्ता लगाई बुद्धत्व प्राप्त गरे । त्यसैले म जीन भएँ। मेरोगुरु कोही छैन ।”

भगवान बुद्धको उत्तर सुनिसकेपछि उपकले भन्यो- “गुरु बिना पनि बुद्धत्व प्राप्त हुन्छ र ? यो त असम्भव”

यति भन्दै उपक नाक खुम्च्याउँदै आफ्नो बाटो लागे । भगवान बुद्ध सारनाथ पुगनुभयो । पञ्चभद्र बर्गीहरूले उहाँलाई देख्ने बित्तिकै यसरी सल्लाह गरे-

“सिद्धार्थ खानामा भुलेर मोटो भइसके पछि हामी

सामू आउँदैछ । अब हामीले उसलाई वास्ता नगरौं ।”
 तर बुद्ध जति जति उनीहरू समक्ष नजिकिंदै
 जानुभयो, त्यति, त्यति उहाँको मैत्री, करुणा र सत्यताको
 प्रभावले पञ्च भद्रवर्गीहरू चुप लागेर बस्न सकेनन् ।
 उनीहरू भगवान बुद्धको स्वागत र सम्मान गर्नअघि
 सरे । भगवान बुद्धले उनीहरूलाई यसरी सम्बोधन
 गर्नुभयो-

“पञ्च भद्रवर्गीहरू । ध्यान दिएर सुन । मैले
 अनुसन्धान गरी पत्ता लगाएका प्रकृतिका नियमहरू यसरी
 छन्-

“संसारमा चारवटा आर्यसत्यहरू छन्”-

- १) दुःख सत्य (८ प्रकारका दुःखहरू) छ,
- २) दुःखको कारण तृष्णा (जति भएपनि सन्तुष्ट हुन
 नसक्ने),
- ३) दुःख अन्त्य गर्नसकिन्छ,
- ४) दुःख अन्त्य गर्नको लागि आर्य अष्टाङ्गिक मार्ग
 (मध्यम मार्ग)को अनुशरण गर्नुपर्दछ ।
 अब यहाँपहिलोसत्य दुःख सत्यको विषयमा केही
 चर्चा गरौं ।

दुःख सत्य अर्थात् संसारमा मानिसहरूलाई
 आइपर्ने दुःखहरू यी ८ प्रकारका दुःख भित्र नै पर्दछन् ।

(१) जन्म लिनुपर्ने (२) बृद्धवृद्धा हुनुपर्ने,

(३) रोग ब्याधीले सताउने, (४) मरण हुनुपर्ने, (५) अप्रिय व्यक्तिसँगको सामिप्यमा रहनुपर्ने, (६) प्रिय व्यक्तिसँग विछोड्, (७) मनले गरेका इच्छाहरू सबै पूरा गर्न नसक्नु, (८) संक्षिप्तमा चित्त (वेदना, सञ्जा, संखार, विञ्जाण) र रूप धारण गर्नु पर्ने अवस्था सम्म दुःखले पछ्याइरहने हुन्छ ।

यी दुःखहरू निर्मूल गर्नका लागि अनुशरण गर्नु पर्ने आठ मार्गहरू (आर्यअष्टाङ्गिक मार्ग) यसरी छन्-

- (१) सम्यक दृष्टि (ठीक समझदारी),
- (२) सम्यक संकल्प (ठीक नियत),
- (३) सम्यक वचन (ठीक बोलिवचन),
- (४) सम्यक कर्मान्त (ठीक कामकारवाही),
- (५) सम्यक आजीविका (निर्दोष जीवन जिउनु),
- (६) सम्यक वायामो (ठीक कार्यको प्रयत्न वा अभ्यास),
- (७) सम्यक स्मृति (ठीक तरिकाको होश), र
- (८) सम्यक समाधि (ठीक कार्यमा चित्त एकाग्र हुनु)

मैले यी कुराहरू पहिले कहिले पनि भनेको थिएन । त्यसबेला चतुआर्य सत्य र मध्यम मार्ग विषयमा थाहा थिएन । अब यसबारे प्रज्ञा चक्षु र ज्ञान बोध भयो ।

राम्ररी ध्यान दिएर सुन । अज्ञानता र मिथ्या दृष्टिलाई

त्यागनु र चित्त शुद्ध गर्नु । मन निष्कपट हुनु पर्दछ ।
यति कुरा सुनिसकेपछि पञ्च भद्रवर्गीहरू एक आपसमा
यसरी कुरा गर्नथाले-

“हुनत हो हामीले ज्ञानका यी अमूल्य कुराहरू
पहिला सिद्धार्थ कुमारबाट कहिले पनि सुन्न पाएका
थिएनौं । हामीमा पुराना नराम्रा संस्कारहरू बाँकी
रहेछ । त्यसैले सिद्धार्थ कुमारलाई ठीक तरिकाले चिन्न
सकेनौं ।”

यसरी उनीहरूले आ-आफ्ना गल्तीलाई स्वीकार्दै
पुराना संस्कार त्यागेर बुद्धले बताउनु भएका धर्मका
कुराहरूलाई बुझ्दै गए, तब सबभन्दा पहिला कौण्डञ्ज
बोध भए ।

अनि बाँकी रहेका चार जना बोध भए । यसरी
भगवान बुद्धको उपदेश गतिशील थियो । त्यसैले धर्मचक्र
दिवसको महत्व अभू बढेको हो।

पुण्य क्षेत्र कसरी चिन्ने ?

पुण्य क्षेत्रमा रोपेको पुण्यरूपी बीउले मात्र उत्तम भाग्यरूपी फल प्राप्त हुनेछ । पुण्यरूपी बीउ निस्वार्थपूर्वक अरूको भलो चिताई गरिनेकुरा र कामलाई भनिन्छ । यही बीउ रोपने बेला पुण्यरूपी क्षेत्र प्राप्त भए यसले अझ उत्तम फल दिने हुन्छ । उदाहरणको लागि उन्नत उब्जाउशील खेतमा रोपिने बीउ बीजन पनि उत्तम जातको भएमा यसले राम्रो जातको उन्नत फलहरू र खाद्य पदार्थ उब्जनी हुनेछ ।

अब पुण्य क्षेत्र के हो ? यस विषयमा बुद्ध कालिन घटनालाई एकपटक नियालौ । एकदिन कोशल राजा प्रशोनजित गौतम बुद्ध समक्ष आई प्रश्न गर्‍यो -

“भन्ते । कस्तो व्यक्तिले दान दिनुपर्छ ?

भगवान बुद्धले उत्तर दिनुभयो-

“यत्थ चित्तं पसीदति तत्थ दातब्बं”

अर्थात् जसलाई दान दिन मन लाग्छ उसलाई दान दिन सकिनेछ ।

राजाले फेरि प्रश्न गर्‍यो - “कसलाई दान दिएमा धेरै पुण्य प्राप्त हुनेछ ?”

उनको यस प्रश्नलाई भगवान बुद्धले यसरी उत्तर

दिनुभयो-

“महाराज । तपाईंले पहिला कसलाई दान दिनुपर्छ भनी सोध्नु भएको प्रश्न बेग्लै प्रकारको छ भने कसलाई दान दिए धेरैलाभ वा पुण्य प्राप्त हुन्छ भनी सोध्नु भएको प्रश्न अलगगै प्रकारको छ । त्यसैले अब दोश्रो प्रश्नको उत्तरलाई ध्यान दिएर सुन्नुहोला ।

दुशील व्यक्तिलाई दान दिनु भन्दा गुण सम्पन्न शील आचरणले सम्पन्न इमान्दार सदाचरण युक्त व्यक्तिलाई दान दिन सकेमा धेरैपुण्य लाभ हुनेछ ।

अब उत्तम पुण्य क्षेत्रको रूपमा लिन सकिने त्यस व्यक्ति को होला ? विचार गरौं । भगवान बुद्ध भन्नुहुन्छ- भिक्षुभिक्षुणी संघ नैउत्तम पुण्य क्षेत्र हुनेछ । किनभनेभिक्षु भिक्षुणी संघ घरबार त्यागी पाँचवटा बाधा अवगुणहरूलाई त्याग्ने कार्यमा लागि रहेका हुन्छन् । ती ५ वटा बाधा अवगुणहरू यसरी छन् ।

- (१) कामच्छन्द (महत्वाकांक्षीपन),
 - (२) ब्यापाद (बदला लिनेदुर्भावना),
 - (३) थीनमिद्ध (शारीरिक एवंमानसिक अलक्ष्मीपना),
 - (४) उद्धच्च कुकुच्च (चंचलपन र पश्चाताप गर्नुपर्ने काम), र
 - (५) विचिकिच्छा (अनावश्यक शंका उपशंका) ।
- पवित्र भिक्षु भिक्षुणी संघ माथि उल्लेखित ५

प्रकारका अवगुणहरूबाट अलग हुन्छन् । यस्ता गुण सम्पन्न भिक्षु भिक्षुणी संघलाई दिएको दानबाट महान फल प्राप्त हुन्छन् । तसर्थ भिक्षु भिक्षुणी संघ नैउत्तम पुण्य क्षेत्र हुन् । भिक्षु-भिक्षुणी संघले आफूले जे जस्तो उपदेश दिनुहुन्छ त्यस्तै आचरण पनि गर्नुहुन्छ त्यसैले भिक्षु भिक्षुणीसंघको नौवटा उत्तम गुणहरू संघगुणको रूपमा यसरी उल्लेख गरिएका छन्।

- (१) सुपतिपन्नो- धर्मपूर्वक शुद्ध आचरण गर्नुहुने,
- (२) उजुपतिपन्नो- तृष्णा निर्मूल पार्नअभ्यासरत,
- (३) नायपतिपन्नो- न्यायपूर्वक आचरण युक्त,
- (४) सामिचिपतिपन्नो- सदाचरण युक्त,
- (५) आहुनेथ्यो- आदरपूर्वक निमन्त्रणा गर्नयोग्य,
- (६) पाहुनेथ्यो- पाहुना सत्कार गर्नयोग्य,
- (७) दख्खिनेथ्यो- दक्षिणा दिन योग्य,
- (८) अञ्जलिकररेणिथ्यो- हात जोडी नमस्कार गर्नयोग्य,
र
- (९) अनुत्तरो पुण्यक्खेत्तं- पुण्य रूपी बीऊ रोप्नको लागि योग्य उत्तम खेत समान ।

यी माथि उल्लेखित उत्तम गुणहरूले सम्पन्न पुण्यरूपी उत्तम समानको भिक्षु भिक्षुणी संघलाई दिइएको दानबाट भाग्यरूपी फल प्राप्त हुने स्वभाविक नै हुनेछ ।

भगवान बुद्ध फेरी भन्नुहुन्छ -

भिक्षु भिक्षुणी संघमा अरूपनि गुणहरू समावेश हुन्छन्, ती यसरी छन्-

निस्वार्थी, सहनशीलता, प्रज्ञायुक्त मानिसलाई असल मानिस बन्न सक्ने धर्म उपदेश दिने आदि उत्तम गुणहरूले सम्पन्न ।

यसरी समाज, परिवार र देशका विभिन्न स्वभावमा मानिसहरूलाई असल बानी व्यवहारले युक्त बनाउन आफ्नो जीवन अर्पण गर्ने भिक्षु-भिक्षुणीको योगदानको कारणले मानिसहरू शील र धर्माचरण युक्त भई कर्तव्य परायण, इमान्दार बन्न टेवा पुगिरहेको फलस्वरूप पारिवारिक जीवनमा र समाजमा कलह र अशान्ति कम हुने भएको कारणले भिक्षु भिक्षुणी संघ पुण्य क्षेत्र बन्दै गईरहेको हुन्छ । त्यसैले मानिसहरूले यस क्षेत्रमा त्याग चित्तले दानदिने गर्छन्।

स्मरणीय छ धेरै जसो श्रद्धालु उपासक उपासिकाहरूले भिक्षु भिक्षुणीहरूको धर्म उपदेशबाट प्रभावित भई कञ्जुसीपनलाई त्यागी अरूको उपकारार्थ दान दिने मात्र होइन उनीहरूले प्राणीहिंसा गरी देवतालाई प्राणी बलि चढाउने जस्तो कुप्रथालाई हटाउन सफल भईरहेको देखिन्छ । यसरी धर्मपूर्वक सहनशीलता गुण हुनुपर्ने शिक्षा सिकाउनु हुने भगवान बुद्धले अन्याय विरुद्ध सहनशील हुनलाई अनुमति भने दिनुभएको देखिदैन ।

किनभने भगवान बुद्ध भन्नु हुन्छ-

“निच्छं खंमति दुब्बलो”

अर्थात् सबै अवस्थामा सहनशील हुनु पनि ठीक छैन । किनभने भिक्षु भिक्षुणीहरू सहनशील हुनु पर्छ भन्ने ठानी धेरैजसो मूर्ख व्यक्तिहरूले नचाहिँदो निहुँमा पनि थिचोमिचो गर्न पछि पर्दैनन् । त्यस्ता व्यक्तिहरूको मूर्खता पूर्ण दुर्भावना हटाउनको लागि भिक्षु भिक्षुणीले उनीहरू प्रति कठोर व्यवहार पनि प्रयोग गर्नुपर्ने अवस्था श्रृजना भइरहेकोहुन्छ । तर यस्तो अवस्थामा पनि भिक्षु भिक्षुणीहरूको मैत्री युक्त मनले भनिरहेको हुन्छ त्यस मूर्ख व्यक्तिले ठीक तरिकाले धर्म बुझ्न सकोस् । उनीहरूको सीधा र निस्वार्थपूर्ण सद्व्यवहारको कारणले नै पुण्य क्षेत्र बनिरहेका हुन्छन् । किनभने मानिस शरीरले होइन मनले मात्र पवित्र बन्न सक्छ । मन नै प्रमुख हो । शरीर होइन ।

धर्म निरपेक्षता

आजभोली नेपालमा नयाँ संविधान निर्माण गर्ने चर्चाको साथसाथै धर्म निरपेक्षता विषयमा पनि चर्चा चलिरहेको छ । धर्म निरपेक्षताको चर्चा चलाइनु भन्दा पहिला यस शब्दको अर्थ के हो, यस विषयमा एक पटक विचार गरौं।

धर्म निरपेक्षताको अर्थ नै सबै धर्मलाई समान मान्यता दिनु हो । यसको अर्थ धर्म मान्नु पर्दैन र धर्म चाहिँदैन भनेकोकदापि होइन ।

आजभोली यस शब्दको अर्थ नै नबुझी अर्थको अनर्थ लगाउँदै बेकारको बादविवाद भइरहेको देखिन्छ ।

जुन देशमा सबै धर्मलाई समान रूपले मान्यता दिई समान व्यवहार गरिन्छ उक्त देशमा धर्म निरपेक्षताको स्थिति सृजना हुन्छ ।

नेपालमा पहिलाको संविधानले पनि धर्म निरपेक्षतालाई उल्लेख गरिएको थियो । तर यसलाई ठीक तरिकाले व्यवहारमा उतार्न सकेको भने देखिएन । किनभने धर्मलाई समान मान्यता दिनुपर्ने राज्यले र सञ्चार माध्यमहरूले

शिवरात्री पर्वलाई जस्तै बुद्धपूर्णिमा महोत्सवलाई त्यति फुक्का मनले मान्यता दिएको देखिदैन ।

अझ अहिलेको नयाँ संविधानले धर्म निरपेक्षतालाई नै भिक्ने हो भने यसले अशान्ति र धार्मिक कलहलाई निम्त्याउन खोजिरहेको देखिन्छ ।

हिन्दुहरूको बहुमत भएको हिन्दुस्थान भारतमा पनि त्यहाँको संविधानले धर्म निरपेक्षतालाई स्थान दिएको पाइन्छ । तत्कालिन प्रधान मन्त्री पण्डित जवाहरलाल नेहरूको महान व्यक्तित्व एवं डा. भीमराव अम्बेडकरको विद्वता र महान चमत्कारपूर्ण कुशलता र महिमाको फल हो यो । धर्म निरपेक्षता मात्र होइन, भारतको राष्ट्रिय झण्डामा समेत धर्मचक्र एवं राष्ट्रको नोट र मुद्रामा समेत अशोक स्तम्भ उल्लेख गरिएको पाइन्छ । यसले भारत भगवान बुद्धको कर्मभूमि भएको जनाइरहेको छ ।

हिन्दुस्थानमा मुसलमानहरू ६ करोड छन् । पं. जवाहरलाल नेहरूले आफ्नो विद्वताको प्रभाव प्रयोग गरी मुसलमानहरूको चित्त बुझाई धार्मिक कलह कम गराउन सफल हुनुभयो । भारतको वर्तमान सरकार पनि कट्टर हिन्दुवादी जनता पार्टी भएता पनि उनीहरूले संविधानमा धर्मनिरपेक्षतालाई कायम गरेरै छोडे । यस कार्यले भारतमा धर्मयुद्ध र अशान्तिलाई हटाउन टेवा पुगिरहेको छ ।

नेपालमा हाल नयाँ संविधानमा धर्म निरपेक्षतालाई

हटाउन जुन चक्र चलिरहेको छ, यसले खतरा पूर्ण स्थिति निम्त्याउन खोजिरहेको छ । त्यसलाई यथासिद्ध बुद्धि पुऱ्याई नेपाललाई खतराबाट जोगाउन धर्म निरपेक्षतालाई कामय गरोस् । 'विनासकाले विपरित बुद्धि', उखानलाई लागु नगरोस् । धर्मकीर्तिको यही कामना रहेको छ ।

अन्त्यमा फेरि सम्भौ धर्म निरपेक्षताको अर्थ सबै धर्मलाई समान रूपले मान्यता दिनु हो । हिन्दुहरूको बहुमत भएको हिन्दुस्थान भारतमा नै धर्म निरपेक्षता कायम रहेको सत्य तथ्यलाई हामीले नबिसौं ।

जस्तो बीऊ रोप्छ, त्यस्तै फल प्राप्त हुन्छ

भगवान बुद्ध जेतवन विहारमा रहनुभएको अवस्थामा एक व्यक्तिले उहासँग यसरी प्रश्न गर्न आएको थियो-

के दान दिएमा बलशक्ति दान दिएको हुन्छ ? के दान दिएमा रूप दान दिएको हुन्छ ? के दान दिएमा सुख दान दिएको हुन्छ ? के दान दिएमा आँखा दान दिएको हुन्छ ? के दान दिएमा सवथोक दान दिएको हुन्छ ? र के दान दिएमा अमृत दान दिएको हुन्छ ?

माथि उल्लेखित प्रश्नहरूको उत्तर भगवान बुद्धले यसरी दिनुभएको थियो-

अन्नदो बलदो होति बत्थदो होति बण्णदो ।

यानदो सुखदो होति दीपदो होति चक्खुदो

सो च सब्ब ददो होति यो ददाति उपस्सयं

अमृतं ददो च यो होति यो धम्म मनुसासति

- संयुक्त निकाय

अर्थात्- अन्नदान दियो भने बल शक्ति दान दिएको हुन्छ ।

वस्त्र दान दियो भने रूपवर्ण दान दिएको हुन्छ ।

यातायात वाहन दान दियो भने सुखदान दिएको हुन्छ ।

दीप (बत्ति) दान दियो भने आँखा दान दिएको हुन्छ ।
धर्मदान गर्नु भने अमृत दान दिएको जस्तै फल
प्राप्त हुनेछ ।

अब विचार गरौं- भगवान बुद्धले अन्न दान दियो
भनेबल, शक्ति दान दिएको जस्तै फल प्राप्त हुने भनेर किन
भन्नु भएको होला ?

बुद्ध हुनु भन्दा पहिला सिद्धार्थ कुमारले बिना
आहार तपस्या गर्नु भएको कारणले शरीर क्लान्त भई
बुद्धत्व प्राप्त गर्न सक्नु भएन । वेहोस हुनुभयो । जब
होश आयो, तब उहाँले आफ्नो अनुभवको आधारमा
यसरी बुझ्नुभयो-

“शरीर स्वस्थ र बलियो नभए सम्म ज्ञान प्राप्त
नहुने रहेछ । त्यसैले शरीरलाई आवश्यक मात्रामा
आहार सेवन पनि गर्नु पर्ने रहेछ ।”

त्यसपछि सिद्धार्थ कुमारले खाना सेवन गर्नुभई
शरीर स्वस्थ र तन्दुरुस्त भएपछि मात्र चिन्तन शक्ति
वृद्धि गरी बुद्ध हुनुभयो ।

त्यसैले भगवान बुद्धले जेतवन विहारमा प्रश्न
गर्नु हुने व्यक्तिलाई यसरी उत्तर दिनु भएको थियो-
खाना दान दिने व्यक्तिले आयु, वर्ण (रूप) सुख,
बल र प्रज्ञा दान दिएको हुन्छ । किन भने खाना खान
पाएको कारणले मात्र मानिसले बाँच्नको लागि चाहिने
आयु प्राप्त गरिरहेको हुन्छ ।

खाना खाएकै कारणले मात्र अनुहार र शरीर
हृष्टपुष्ट भई रूप राम्रो हुने हो ।

भोको पेटले छटपटिएको मनलाई खाना खाएपछि मात्र सुख प्राप्त हुनेछ ।

खाना खाएर मात्र शरीरले बल शक्ति प्राप्त गरिरहेको हुन्छ ।

खाना खाएर मात्र मगजले चिन्तनशक्ति प्रयोग गरी बुद्धि प्राप्त गर्नसक्ने हो ।

माथि उल्लेखित यी महत्वपूर्ण ५ वटा तत्वहरू खाना खाएपछि हामीलेप्राप्त गर्नसक्छौं ।

त्यसैले मानिसको लागि नभई नहुने आधारभूत आवश्यकता परिपूर्ति गरिदिनु भनेको नै आफ्नै लागि आवश्यक तत्वहरूको वीज कर्मक्षेत्रमा रोप्नु हुन जानेछ ।

भगवान बुद्ध भन्नुहुन्छ-

“यादिसंवपतेबीज तादिसंहरतेफल”

अर्थात्- जस्तो बीज रोप्छ, त्यस्तै फल प्राप्त हुन्छ । नेपालमा गत वैशाख १२ गते गएको महाभूकम्पको कारणले पीडित कतिपय नेपाली जनताले गाँस, वास र कपासको अभाव भोग्न बाध्य भइरहेको अवस्थामा दयावान् श्रद्धावान् व्यक्तिहरूले त्रिपाल, जस्ता, खाना, टर्च, औषधि र वस्त्र आदि उपलब्ध गराईपुण्य कार्यगरेका थिए । ती मध्ये थाइलैण्डका संघराजा भिक्षु आफैँ नेपाल आउनु भई धर्मस्थलीका जनतालाई आवश्यक आधारभूत आवश्यकता परिपूर्तिगरी पुण्य सञ्चय गर्नुभएकोथियो ।

यसरी नै श्रीलंका, थाइलैण्ड, बंगलादेश, भारत आदि विभिन्न देशहरूबाट पनि भूकम्प पीडित नेपालीहरूलाई

राहत सहयोग प्रदान गरी मौकामा पुण्य सञ्चय गरेका थिए ।

भगवान बुद्धले पुण्य सञ्चय गर्ने उपाय र यसको महिमा बताउनु भए अनुसार मौकामा पुण्य रूपी बीऊ रोप्न जानेका व्यक्तिहरूले भाग्य रूपी फल प्राप्त गर्नेकार्य गरिरहेका छन् । तर यस प्रकारको कार्यको महिमा नबुझेका, नजानेका व्यक्तिहरू भन्ने भुकम्प पीडित व्यक्तिहरूको लागि भनी प्रदान गरिएको राहत र सहयोग माथि नै अनुचित फाइदा उठाउने कार्यका लागि परेकानरमाइला समाचारहरू सुन्न परिरहेकोछ ।

तर दुःखी व्यक्तिहरूलाई उपकार गरी पुण्य सञ्चय गर्ने व्यक्तिले प्रकृतिको नियमानुसार भाग्यरूपी फल पाउनेमार्गतय गरिरहेका हुन्छन् भन्ने उपकार गर्नुको बदला ती दुःखी व्यक्तिहरूको लागि भनी दिएको सहयोगबाटै अनुचित फाइदा उठाउने व्यक्तिहरूले दशारूपी फल भोग्ने मार्ग तय गरिरहेका हुन्छन् ।

त्यसैले भन्ने गरिन्छ नभएको (अभाव) स्थितिलाई सामना गर्नु भन्दा पनि नजानेको (मुख्यतापूर्ण) कारणले गरिएको कार्यले बढि खतरा निम्त्याइरहेको हुन्छ । यस विषयमा हामी विशेष रूपले गम्भिर र सतर्क रहनु जरुरी देखिन्छ ।

विनय नियम सम्बन्धी बुद्ध विचार

नियम मानव जीवन सुखमय बनाउन अत्यावश्यक साधन हो । नियम पालन नभएको समाज, संस्था, परिवार आदि लथालिङ्ग हुन पुग्दछ । त्यसैले नियम विपरित कार्य गर्ने गराउने सबैलाई दण्ड दिने प्रथा पनि अत्यावश्यक छ । दण्डहीनता नै समाज, संस्था र देशको कमजोरी एवं गलती हो ।

भगवान बुद्धले भरखर भरखर भिक्षु संघ खडा गर्नुहुँदा कुनै पनि नियम बनाउनु भएको थिएन । भिक्षु हुन आएका सबैलाई “हे भिक्षुहरू ! ब्रह्मचर्य पालना गर्नु ।” भन्नु भएपछि प्रब्रजित भिक्षु गरिदिनु हुन्थ्यो । ब्रह्मचर्य पालन गर्नु भन्नुको मतलब नै चरित्र शुद्ध गर्नु भनिएको हो । बानी व्यवहार राम्रोहुनुनैचरित्र शुद्ध हुनु हो ।

भगवान बुद्धले भिक्षु संघ खडा गर्नु भएपछि २० वर्षसम्म भिक्षुहरूको बानी व्यवहार शुद्ध थियो। इमान्दार थिए । त्यसैले त्यहाँ कुनै नियम बनाइरहन आवश्यक थिएन । यस कुरालाई विनय पिटकले प्रष्टाईरहेको छ ।

त्यसपच्छि कोही भिक्षुहरू लोभी हुँदै आए ।
 त्यसैले “अञ्जाहि लाभुपनिसा, अञ्जा निब्बाण गामिनी”
 अर्थात् “लाभ सत्कारको मार्ग अर्कै निर्वाणको मार्ग अर्कै,
 भनी भगवान बुद्धले भन्नुभयो।”

यसरी भिक्षुसंघमा नियम उल्लङ्घन गर्ने
 भिक्षुहरूको कारणले नियम थप्दै गई जम्मा २२७ वटा
 नियमहरू बन्न पुगे । अंगुत्तर निकाय अनुसार त
 भिक्षुहरूको नियम १५२ वटा मात्र देखिन्छ । तर देश
 र परिस्थिति अनुसार नियमहरू थप्न बाध्य भएको
 कारणले भगवान बुद्धले २२७ वटा नियमहरू बनाउनु
 भएको देखिन्छ ।

भगवान बुद्ध कट्टरपंथी हुनुहुन्न । उहाँले भन्नु
 हुन्छ- नियम मानिसहरूलाई असल बनाउनको लागि
 हो । मानिस नियमको लागि अवश्य पनि होइन । त्यसैले
 देश र ठाउँ हेरी भिक्षुहरूको नियम फेर्नु भएको
 देखिन्छ । पहिला पहिला जुत्ता लगाउन नहुने नियम
 थियो । त्यसपछि जुत्ता लगाउन हुने गरी नियम
 फेरियो । यसरी नियम थपिएकाहरूमा उठेर पिसाब
 फेर्न नहुने, घाँस उखेल्न नहुने र अरूले नदिएको खाना
 आफैले लिएर खान नहुने आदि नियमहरू पर्न
 आउँदछ ।

बुर्भिक्ष भएको अवस्थामा भगवान बुद्धले भिक्षुहरूलाई
 चामल भिक्षा लिई भात पकाएर खान मिल्ने नियम मात्र

बनाउनु भएको होइन चामल चोरेर लिने मामिसहरूको कारणले भिक्षुहरूलाई अन्न भण्डार गर्न पाउने नियम पनि बनाउनु भएको थियो।

यस घटनाले पनि भनिरहेको छ भगवान बुद्ध कष्टर पन्थी हुनुहुन्न ।

बुद्ध परिनिर्वाण हुनु अगाडि उहाँले भिक्षुहरूलाई यसरी भन्नुभएकोथियो- “हे भिक्षुहरू हो । म परिनिर्वाण भइसकेपछि यदि तिमीहरूलाई अप्ठ्यारा परिस्थितिहरू आइपरे ससाना नियमहरू त्यागेपनि हुन्छ ।” उहाँले यस्तो आज्ञा हुँदा भिक्षुहरू सबै नतमस्तक हुनुभएका थिए । ससाना नियमहरू त्यागेपनि हुन्छ भन्नु भएको कुराको तात्पर्य के हो भनी बुझ्न सक्नु भएन भिक्षुहरूले । ती ससाना नियमहरू कुन हुन्भनी तोकेर देखाउन सक्ने कोही भएनन् त्यहाँ ।

पछि परिस्थितिबस भिक्षुहरूले बाध्य भएर पैसा हातले छुनुपर्ने अवस्था पनि आइपऱ्यो। १२ बजे पछि पनि खानु पर्ने अवस्था आइपऱ्यो । भगवान बुद्धले ससाना नियमहरू त्याग्न सकिन्छ भन्नु भएपनि ती ससाना नियमहरू कुन हो, त्यो स्पष्ट नभएको कारणले विवादहरू पनि उत्पन्न भए ।

जे होस् भगवान बुद्ध दूरदर्शी हुनुभएको कारणले उहाँ परिनिर्वाण हुनु अगाडि स-साना नियमहरू त्याग्ने सल्लाह दिनु भएको थियो । त्यसैले हामीले भन्न सक्छौं

नियम मानिसहरूको लागि हो, मानिस नियमको लागि होइन भन्ने बुद्धको बिचार सराहनीय रहेको छ ।

हामीले भगवान बुद्धको यस विचारलाई नविर्सिकन आफ्नो मनलाई इमान्दार बनाउँदै नियम अनुसार जीवन बिताउन सकेमा मात्र हामी धर्मको मार्गबाट अलग हुन पर्नेछैन । धर्म मार्गलाई पछ्याउनु नै धर्मले रक्षा गराउने भाग्य प्राप्त गर्नुहुनेछ । भगवान बुद्धले भन्नु भएको पनि छ- “धम्मोहवेरक्खतीति धम्मचारी” अर्थात् जसले धर्म पालन गर्छ, उसलाई धर्मले रक्षा गर्छ । धर्मले रक्षा गराउन पाउनुनै भाग्य रूपी फल प्राप्त भएको चिन्ह हो ।”

लेखकया प्रकाशित नेपालभाषाया मेमू सफूत

१. गौतम बुद्ध
२. बुद्धया अर्थनीति (संयुक्त)
३. तथागत हृदय
४. त्याग
५. दश संयोजन (सं.०)
६. भिक्षुया पत्र (भाग-१)
७. भिक्षुया पत्र (भाग-२)
८. पेकिङ्ग स्वास्थ्य निवास
९. बौद्ध शिक्षा
१०. न्हापांयाम्ह गुरु सु?
११. माँ-बौलुमन
१२. हृदय परिवर्तन
१३. बौद्ध ध्यान (भाग-१)
१४. बौद्ध ध्यान (भाग-२)
१५. बाखं (भाग-१)
१६. बाखं (भाग-२)
१७. बाखं (भाग-३)
१८. बाखं (भाग-४)
१९. बाखं (भाग-५)
२०. बाखं (भाग-६)
२१. भिक्षु जीवन
२२. भिंम्ह मचा
२३. बाखँया फल (भाग-१)
२४. बाखँया फल (भाग-२)
२५. धम्मचक्कप्पवत्तन सुत्त
२६. क्षान्ति व मैत्री
२७. बोधिसत्त्व
२८. मुर्खम्ह पासा मज्जु
२९. श्रमण नारद (अनु)
३०. ईर्ष्याव शंका
३१. चरित्र पुचः (भाग-१)
३२. चरित्र पुचः (भाग-२)
३३. योगीया चिट्ठी
३४. पालि प्रवेश (भाग-१)
३५. पालि प्रवेश (भाग-२)
३६. धर्ममसीनि
३७. सर्वज्ञ (भाग-१)
३८. सर्वज्ञ (भाग-२)
३९. दुःख मदैगु लँपु
४०. शिक्षा (भाग-१)
४१. शिक्षा (भाग-२)
४२. शिक्षा (भाग-३)
४३. शिक्षा (भाग-४)
४४. दान

४५. चमत्कार	५३. मनुम्हसिइकेगु गय् ?
४६. बुद्धया व्यवहारिक पक्ष धर्म	५४. संस्कृति
४७. व्यवहारिक प्रज्ञा	५५. बुद्धया करुणा व ब्रह्मदण्ड
४८. दीर्घायुजुद्धमा	५६. धर्मया ज्ञान
४९. ज्ञान मार्ग(भाग-१)	५७. कर्मव कर्मफल
५०. ज्ञान मार्ग(भाग-२)	५८. अमृत दान
५१. बौद्ध नैतिक शिक्षा (दो.सं.)	५९. मंगल
५२. भिगू बन्धन	६०. बुद्ध योग्यम्ह गुरु खः

लेखकका छापिसकेका अन्य पुस्तकहरू

१. नेपाल चीन मैत्री	१३. बौद्ध नैतिक शिक्षा
२. बौद्ध दर्शन	(भाग-१)
३. बुद्ध र व्यवहारिक धर्म	१४. बौद्ध ज्ञान
४. पञ्चशील	१५. "बुद्ध र बुद्ध धर्मको
५. शान्ति	संक्षिप्त परिचय"
६. नारी हृदय	१६. धर्मचिन्तन
७. पेकिङ्ग स्वास्थ्य सेवा	१७. बौद्ध ध्यान (विपस्यना
८. बौद्ध संस्कार (दो.सं.)	ध्यान)
९. बौद्ध जगतमा स्वास्थ्य सेवा (दु.सं.)	१८. सम्यक शिक्षा (भाग-१)
१०. निरोगी	१९. आर्यसंस्कृति
११. बुद्धकोविचारधारा	२०. आर्यशील र आर्यमार्ग
१२. मैले बुझेको बुद्ध धर्म	२१. सम्यक शिक्षा (भाग-२)

२२. सम्यक शिक्षा (भाग-३)
२३. निन्दाबाट बच्ने
कोही छैन
२४. बुद्धकालिन प्रजातन्त्र
र समाजवाद
२५. नारीहरूमा पनि बुद्धि छ
२६. बुद्धकालिन संस्कृति
२७. बुद्धकालिन संस्कृति र
परिस्थिति
२८. पहिलोगुरु को हुन् ?
२९. बुद्धको संस्कृति र महत्त्व
३०. क्षन्ति र मैत्री
(अनु वीर्यवती)
३१. धर्म र हृदय
३२. बोध कथा र बौद्ध चरित्र
३३. कर्म र कर्मफल
(अनु भिक्षु संघरक्षित)
३४. भिक्षु जीवन
(अनु भिक्षु संघरक्षित)
३५. दश संयोजन (अनु भिक्षु
संघरक्षित)
३६. २१ औं शताब्दिमा बुद्धको
शिक्षा किन?
३७. चित्त शुद्ध भए जीवन
उन्नत हुनेछ
३८. धर्मजीवन जिउने कला
३९. बुद्धको जीवनोपयोगी
शिक्षा
४०. नक्कली देवता
४१. बुद्ध र बुद्धको धर्म
४२. समाजको लागि बुद्धको
शिक्षा
४३. मानिसलाई असल बनाउने
बुद्धको शिक्षा
४४. व्यवहारिक पज्ञा (अनु
भिक्षुसंघरक्षित)
४५. अमूल्य धन (अनु भिक्षु
संघरक्षित)
४६. बुद्धको चमत्कार
४७. दीर्घायु हुने उपाय
४८. नेपालमा थेरवादी बुद्धधर्मको
भविष्य (प्रथम भाग)
४९. धर्मप्रचार
५०. नेपालमा थेरवादी बुद्धधर्मको
भविष्य (दोस्रो भाग)
५१. बुद्धधर्म र संस्कृति

५२. असल शिक्षा-१
५३. बुद्ध र संस्कृति
५४. असल शिक्षा-२
५५. धर्मर आचरण
५६. धर्मर ज्ञानकोशिक्षा
५७. ज्यानमारा मान्छे असल
बन्यो

५८. धर्मउपदेश भाग-१,२
५९. असल शिक्षा-
३,४,५,६,७,८,९,
१०,११,१२ र १३
७२. मेरो चौथो चीन भ्रमण
७३. धर्म मरेको छैन

भिक्षु अश्वघोष

(संक्षिप्त जीवनी)

जन्म मिति : १८ मई १९२६
ललितपुर वकुवहाल
पिताको नाम : चन्द्रज्योति शाक्य
माताको नाम : लक्ष्मी माया शाक्य

गृहस्थीनाम : बुद्ध रत्न शाक्य

प्रव्रज्या : १६ वर्षमा कुशीनगरमा सन १९४४

उपाध्याय गुरु : चन्द्रमणि महास्थविर, बर्मा

उपसम्पदा : भिक्षु अमृतानन्द महास्थविर

गतिविधि : सन् १९४९, मे महिना श्रीलंकामा

समाजसेवा, बौद्ध जागरण प्रवचन,

बहुजनहितको शिक्षा प्रचार गाउँ गाउँमा युवा वर्गमा ।

विशेषरूपमा वर्तमान जीवन सुधारेर शान्त

वातावरण बनाउन । ८० भन्दा बढी

पुस्तकहरूका लेखक, नेवारी र नेपाली भाषामा ।

प्रधान सम्पादक : धर्मकीर्ति मासिक पत्रिका

संस्थापक : संधाराम भिक्षु तालिम केन्द्र र ध्यानकुटी
विहार, बनेपा

धर्मानुशासक : धर्म कीर्ति अध्ययन गोष्ठी, स्वयम्भू ज्ञानमाला
भजन खलः र युवा बौद्ध समूह काठमाडौं

अध्ययन-बुद्धधर्म : श्रीलंकामा ८ वर्ष, भारतमा ८ वर्ष

भ्रमण : श्रीलंका, म्यानमार, थाईल्याण्ड, मलेशिया,
मंगोलिया, चीन, भूटान, लण्डन, रूस, जर्मन,
जापान

वि.सं. २०४८ मा चीनमा संसदीय प्रतिनिधि मण्डलको सदस्य, सन्
१९९५ एशियन शान्ति सम्मेलन जापानमा सहभागी, सन् १९९७ मा
अन्तर्राष्ट्रिय धार्मिक सम्मेलन, सन् १९९८ मा संघ सम्मेलन अन्तर्राष्ट्रिय
बुद्धको ज्योति सम्मेलन क्यानाडा, बर्मा सरकारबाट अगममहासद्धम्म
ज्योतिक धज पदवी प्राप्त ।